

Araştırma Makalesi • Research Article

Üniversite Gençliğinin Değerlerinin Farklılaşan Yönleri: Değerler ve Dindarlık İlişkisi Bugün Bizlere Ne Anlatıyor?

Differentiating Aspects of University Youth's Values: What Does The Relationship Between Values and Religiosity Tell Us Today?

Gamze Aksan, ^{a*} Özlem Altunsu Sönmez ^b

^aDr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Konya/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5051-4630

^bDr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Konya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6553-5351

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 10 Nisan 2019

Düzeltilme tarihi: 07 Ağustos 2019

Kabul tarihi: 28 Ağustos 2019

Anahtar Kelimeler:

Değerler

Dindarlık

Dini Yönelim

Üniversite Gençliği

ÖZ

Üniversite gençliğinin değerleri üzerine ülkemizde 1980'li yıllardan itibaren yapılan çalışmalar; dindarlığa ve manevi yaşama ilişkin ifadeler ile bireyci, hazcı ve maddi değerlere yönelik ifadelerin gruplandığı faktörler arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığından bahsetmektedir. Güncel çalışmalardan biri, üniversite gençliğinde maddi ve manevi değerler arasında daha öncekilerin aksine pozitif yönlü bir ilişki bulgulamıştır. Bu durum günümüzde gençliğin haz, hırs, imaj gibi uyarıcı değerlerle dindarlığı da içeren geleneksel değerleri benzer biçimde algıladığını işaret etmektedir. Bu farklı anlamak amacıyla bu çalışmada, gençliğin içsel ve dışsal dini yönelim düzeyleri ölçülerek değerler ve dindarlık arasındaki ilişki daha derinlemesine ele alınmıştır. Araştırma Selçuk Üniversitesinde 2019 yılında öğrenim gören 1194 kişi ile gerçekleştirilmiş ve değer alt boyutları ile dindarlık arasında yönelim farkı olmaksızın pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum bize üniversite gençliğinin değerlerinde ciddi bir değişim olduğunu göstermektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 10 April 2019

Received in revised form 07 August 2019

Accepted 28 August 2019

Keywords:

Values

Religiosity

Religious Orientation

University Youth

ABSTRACT

Studies conducted on the values of university youth since 1980s in our country mention negative relationships between the expressions of factors related to religiosity and moral values and the factors related individualistic, hedonist and material values. One of the recent study has found a positive relationship between the material and moral values as opposed to previous studies. This indicates that nowadays youth perceives stimulus values such as pleasure, ambition, image and traditional values such as religiosity in a similar way. In order to understand the difference, the relationship between values and religiosity is discussed more deeply in the study by measuring youths intrinsic and extrinsic religious orientation. This research was conducted with 1194 students studying at Selçuk University in 2019 and a positive correlation was found between the sub-scales of values and religiosity without any difference in orientation. This indicates us there is a serious change in values of university youth.

1. Giriş

Değerler ve din arasındaki ilişki sosyal bilimlerin önemli araştırma konularından birisidir. Özellikle sosyoloji disiplini açısından düşünüldüğünde klasik sosyologlardan günümüze, modernleşme deneyimi ile yaşanan toplumsal değişim

ivmesinin, bu süreçte dönüşen değerler üzerinden analiz edildiği görülmektedir. Modern dünya, daha seküler ve rasyonel değerlerle yeniden inşa edilen, Weber'in ifadesi ile “büyüsü bozulmuş” bir dünyadır. Burada; toplumsal yaşam üzerinde dinin etkisinin akılcılaşıma ile birlikte giderek azalacağı; bu çerçevede dini ve manevi değerlerin dönüşeceği

*Sorumlu yazar/Corresponding author
e-posta: gaksan@selcuk.edu.tr

merkezi tartışma konusudur. Günümüzde modernleşme tecrübesi, adına “postmodern” denilen ardıl bir süreçle devam ederken, teknolojik gelişmelerle birlikte toplumsal değişimin hızı, bilinen herhangi bir zaman diliminde, eşine rastlanmadık biçimde artmıştır. Bu durum şüphesiz insanın toplum içinde var olma şeklini, kendini ve çevresini algılama tarzını, değer yargılarını, inanma biçimlerini, sosyal ilişkilerini ve buna benzer birçok unsuru etkilemiştir. Öyle ki, yüzyıllar boyu kamusal alanın en önemli düzenleyicisi olan dinlerin sonraki süreçte, ancak özel alanda var olabilmesine izin veren modern kültür ile etkileşimi sonucunda dindarlığın giderek azalacağı tartışmaları gündeme gelmişti. Oysa dinler toplumsal hayat içerisinde halen güçlü bir biçimde varlığını hissettirirken, doğası itibarı ile birer inanç sistemleri olarak dinlerin algılanışı ve dine tabi oluş biçimlerinin bahsedilen süreçten etkilendiği açıktır. Sekülerleşme teorilerinin dindarlığın azalacağına dair iddiası bir yana, bireysel ya da topluluk düzeyinde bir dine inanmanın ya da tabi olmanın marjinal karşılıklarını içinde bulduğumuz yüzyılda gözlemlene imkanı da bulduk¹. Açıkçası burada bahsedecek olduğumuz konu; tıpkı dindarlık gibi toplumsal değerlerin de teori ve pratikte dönüşürken bu her iki olgunun kesişim noktaları üzerine farklı bir eksen gündeme getirmek. Bu çerçevede ele aldığımızda, din ve değerler arasında kurulan ilişkiye dair yapılan çalışmalar önemli açıklayıcı bulgulara sahiptir. Bahsedilen etkileşim alanları değerlendirildiğinde; özellikle dindarlığın, gelenekçiliğin, manevi yaşamın, kabullenmenin, itaatkârlığın ve buna benzer; bireylerin manevi yaşantısı ile ilişki kurabileceğimiz manevi değer yönelimlerinin daha maddi, güce ilişkin, dünyevi bağlamları içeren uyarıcı veya hazcı değer yönelimleri ile arasında istatistiksel olarak negatif yönlü ilişkiler bulunduğu görülmektedir. Bu durum bizlere toplumsal açıdan manevi ve maddi olana ilişkin değerlendirmenin doğrusal olmayan bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Değerler konusunda güncel çalışmalardan birisi, aradan geçen yılların gençlik kategorisinde değer etkileşimlerini nasıl etkilediğini görmeye çalışırken farklı bir bulguyu tartışmaya açtı. Topçuoğlu ve Aksan’ın çalışması(2019) bahsedilen değer yönelimleri arasında var olanın tersine bir veri elde ederek pozitif yönlü anlamlılık ilişkisi bulguladı. Buradaki bulgu, özellikle gençliğin algısında manevi değer yönelimleri açısından bir takım değişimler olduğu, artan bireyselleşme ile beraber örneğin, önceleri dinen de “makbul” görülmeyen “hırslı olmak”, “imajı önemsemek” gibi değer yönelimlerinin dinsel ve gelenekçi değerler ile benzer bir algılama çerçevesinde değerlendirildiği yönünde yorumları gündeme getirdi. Henüz elde edilmiş bu bilgi, üzerine farklı boyutlarla ilişki kurmayı ve daha derinlemesine analizleri gerekli kılarken, bu çalışmada, bahsettiğimiz durumu algılamak ve yorumlayabilmek için, dindarlık ve değerler ilişkisinde analitik bulgulara ulaşabilmeyi mümkün hale getirebileceğini düşündüğümüz Allport ve Ross’un (1967) düzenlenmiş² dini yönelim ölçeğini aynı değer yönelim ifadeleri (Scwartz,

1992) ile ilişkilendirebileceğimiz bir ölçme aracı oluşturduk. Alan araştırmasında kullanılan dini yönelim ölçeği temel olarak iki boyutta dindarlığı ölçme niyetindedir. Bu boyutlar; daha maddeye dönük olan; Allport’un da ifade ettiği gibi(1967) dine daha araçsal bakarak onu sosyal hayatı inşa eden yönü üzerinden kurgulayan özelliklerin kategorize edildiği dıșsal dindarlık ile daha içe dönük, maneviyatçı, dini “din” için yaşayan ve sosyal hayatını da buna göre organize eden, amaçsal, içsel dindarlık boyutudur. Bu çalışma iki çıkarımı varsayarak bazı bulgulara ulaşmaya koyuldu. İçsel ve dıșsal dindarlık olarak bu boyutların her ikisi ve alan araştırması verilerinden elde edilen bulgular çerçevesinde ayrılmış olan değer yönelimlerinin bu çalışmada dikkati çekilen alt boyutları arasındaki korelasyon ilişkisi; eğer sadece dıșsal dindarlık boyutunda gerçekleştiyse, bahsedilen pozitif yönlü ilişkiyi dini daha araçsal yaşayanların belirlediği yönünde bir çıkarım yapmak mümkün hale gelebilecekti. Ya da dıșsal dindarlar ile pozitif, içselleşmeyle negatif yönlü bir anlamlılık ilişkisi ortaya çıkarsa, bu çalışmayı güdüleyen önceki çalışma bulgusu için, değişimi ortaya çıkaran asıl parametrenin 2000’li yılların başından bu güne toplumsal değişimin dıșsal dindarları arttırmada etkili olabildiğine dair yorumun gücü artabilecekti. Fakat korelasyon analizi şayet içsel dindarların da daha seküler, görünürlükçü dünyevi değerlere yöneldiği yönünde pozitif bir ilişki ortaya koyduğunda; önceki çalışmanın (Topçuoğlu ve Aksan, 2019) anlamaya çalıştığı *20 yıl sonrası farkın* bir yönü olarak din-değer ilişkisi, bu süreçte gençlik kategorisi için *dinsel yönelimin temelden değiştiği* ihtimalini değer yönelimleri üzerinden açık etmiş olacaktı. Peki, sonuç olarak ne bulduk? Bu çalışmanın alan araştırması verileri; üzerine uzunca kafa yormayı ve farklı değişkenlerle daha içsel boyutları açığa çıkarmayı gerektiren bir takım bulgulara ulaştı. Şimdiden belirtmek gerekirse; elde ettiğimiz araştırma sonuçları yukarıda sözünü ettiğimiz ihtimallerden sonuncusu ile örtüşüyor. Bu durumu çalışmanın ilgili bölümünde daha somut bir biçimde ifade edeceğiz. Dolayısıyla çalışmada din ve değer kavramlarına dair derinlemesine teorik bir tartışmaya girmeden, özelde din ve değer ilişkisinin teorik ve pratik düzeyleri kısaca değerlendirilerek çalışmanın asıl ilgisi olan saha verilerinin analizine ve yorumlanmasına odaklanılacaktır.

2. Din – Değer İlişkisi

Din ve değer; sosyolojik, psikolojik, teolojik, sosyal psikolojik, politik, ekonomik birçok açıdan değerlendirilen önemli tartışma alanlarından birisidir. Tüm zamanlarda dinler, toplumsal yaşayış ve ilişkiler, bireysel davranış ve tutumlar için özel ve önemli bir yere sahip olmuştur. Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde; din değer ilişkisinin sosyolojik bağlamı toplumsal değişimle yakından ilgilidir. Özellikle batı toplumları için modernleşme ile birlikte farklı bir süreç başlamış, yüzyıllarca varlığın merkezinde duran, yaratıcının ve onun kurallarını temsil eden dinlerin yerine birey ve akıl idealize edilmiştir. Dünyevileşme ile bir bakıma Aydınlanma düşünürlerinin din ile hesaplaşması sonucunda kazandıkları zafer imgenirken, diğer taraftan bazı düşünürlerin (örn.; Schopenhauer, 2011, Nietzsche, 2005) dünyanın yitip giden anlamına, onun sadece maddi bir anlama sahip olduğu iddiasının en hazin yanığı olduğuna, artık galip gelecek olan kötülüğün dayanılmaz ağırlığına dem vurdukları görülmektedir. Aslında sosyolojinin dine bu çerçevede özel bir ilgisi vardır. Bu özel ilgi; yüzlerce yıl dinsel değerlerle inşa edilmiş olan toplumsal yapıların ve ilişkilerin seküler

¹ Bu durumu Allport’un açıkça ifade ettiği 1967’den günümüze kadar olan süreci değerlendirdiğimizde, hatta çok daha marjinal olanlardan terör eylemleri ile haberdar olduğumuz belirli birtakım aşırı radikal dinsel grupların eylemleri 2000’li yıllar sonrası için de önemli örneklerle sahip. Dolayısıyla dindarlık üzerine sekülerleşme teorilerinin öngöremediği çok daha farklı süreçlerin ve değişkenlerin büyük ölçüde etkili olduğunu söyleyebilmemiz mümkün.

² Dini yönelim ölçeği ve ölçekteki düzenlemeler için Bkz. Özlem Altunsu Sönmez, “Religiosity, Self- monitoring and Political Participation: A Research on Turkey, Lap Lambert Academic Publishing, 2013.

değerlerle yeniden inşası süreci ile yaşananın (ya da yaşanması beklenenin) tespiti ve tahlil edilmesi ile ilgilenecek olan sosyoloji disiplininin bu doğrultuda kendisi için geliştireceği bakış açısı ile ilgili derin tartışmaları içermekteydi. Burada öncelikli olarak Comte'un pozitivizmi en üst din şeklinde kabulüyle başlayan, Durkheim'in "anomi" kavramı ile betimlenen, Weber'in "büyü bozumu" ve "demir kafes" nitelendirmeleri ile anlam kazanan bir süreci hatırlamalıyız.

Bahsettiğimiz sosyolojik sürecin yanı sıra din sosyolojisi 19. yüzyılda iki tane ana soru ile ilgileniyordu; "Din nasıl başladı? Din nasıl gelişti?" Bu evrimci bakış açısı, büyük ölçüde Darwin'in 1859 yılında yayımlanan "Türlerin kökeni üzerine" isimli çalışmasından etkilenmişti. Batılı sosyologlar, Darwin'in köken konusunda gerçekleştirdiği tartışmanın benzerini, sosyal kurumlar ve toplum üzerinden yürüttü. Bu çerçevede din konusunda iki ana yaklaşım; animizm ve natürizm, köken izahı doğrultusunda geliştirildi. Dinde köken tartışmaları sonrasında yerini onun gelişim sürecini ifadelendirmeye bırakmıştı (Haralambos, 1985: 453-454). Oysa Simmel'in bu tartışmalara bir itirazı vardı. Ona göre (2009; 301), "*dinin kökenini ve doğasını kuşattığımız düşündüğümüz müphem alacakaranlık tek bir çözüme muhtaç tek bir sorun görmeye devam ettikçe dağılmayacaktır*". Çünkü örnekler, muğlak genellemeler yapılmaksızın ve bütün din fenomenlerini kapsayacak şekilde dinin ne olduğunu söyleyecek bir tanım sunabilmiş değildi. Din, en saf ve en derin tezahürlerinde bile spekülasyonla batıl inancın işin içine karıştırılmaksızın incelemeye imkân verilecek kadar ileriye götürülemedi, oldukça karmaşık bir konuydu. Dinin özündeki bu belirlenmemişliğin yanında kökeninde yatan psikolojik nedenlerin çokluğu da aynı ölçüde sorun oluşturmaktaydı. Bu ölçüde inanma biçimlerinin her biri dinin asıl kökenini sunma iddiasında bulunduğu sürece Simmel'e göre bütünüyle yanılmaktaydı.

Sosyolojik tartışmalar açısından din konusuna daha geniş bir projeksiyon tutulduğunda köken tartışmalarının ötesinde, toplumsal yapı ve ilişkilerde dinin etkileşim alanlarına odaklanıldığı görülmektedir. Burada örneğin Durkheim (2005), Malinovski (2000) ve Parsons'ın (1958) yaklaşımları ile işlevselci teoride, "kalp ve ruh"a yaptığı atıfla dinin olumsuz işlevini konu eden Marxist yaklaşımda, Berger ve Luckmann'ın (2008) toplumların paylaştığı bilginin kültürel açıdan farklılığına dair yorumlarında, Weber'in (1985) Protestan ahlakı ve kapitalizm ilişkisinin bir yönü olarak cisimleşen sosyal değişim ekseninde ve bunlara ek olarak sekülerleşme teorileri, dinsel kurumlar ve dinsel çoğulculuk gibi tartışmalarda din konusunun farklı sosyolojik bağlamlarda ele alındığını görmekteyiz³. Fakat burada özellikle iki eğilimin belirginleştiği ifade edilebilir. Bunlardan ilki, daha önce de bahsedilen Durkheim'in (2005) dini sosyal işlevi üzerinden tanımladığı yaklaşımıdır. Buna göre din kutsala ilişkin inanç ve ritüeller olarak sosyal gruplar içerisinde bireyleri bir birine bağlayan bir sistemdir. Analizlerinde totemizmden yola çıkar ve aslında tapınılan şeyin (örneğin taş ya da tahta olablen tjurunga totemi) kendi değerinden ziyade topluluğun ona atfettiği değer üzerinden kazandığı mistik güç çerçevesinde kutsallık ilişkisini anlamlandırmaya çalışır. İkinci yaklaşım ise Weber ve teolog

P. Tillich'in bakış açıları ile şekillenir. Burada dinin -doğum, hastalık ya da ölüm- varoluşsal açmazlara verdiği cevap önemlidir. Bu manada dinler hayatı anlamlı kılar (Abercrombie vd., 1984). Dolayısıyla Durkheim'da önemli olan içsel inanç boyutunun ötesinde din ile insanları; toplumsal yapıyı birada tutan bir bağ sağlayan kutsal kaynaklı olgudur. Weber'de ise tartışma sosyal psikolojik bir bağlama taşınır. Din bu bağlamda insanları salt bir arada tutmak için belirli işlevlere sahip bir olgu değildir. Doğumu, ölümü, yaşlılığı, hastalığı anlamamıza yardımcı olan, diğer taraftan aileyi, devleti, ahlakı ve değerleri anlamlı kılan sosyolojik bir olgudur. Gerçekte din konusuyla sosyolojinin ilgilenme biçimi, bir yandan var olan toplumsal gerçeklik ile paralel olarak din ve değer ilişkisine önem atfeder. Burada aslında toplumsal normların kaynağı ve bunun din ile ilişkisi; istenilen, beğenilen, içinde bulunduğumuz grup tarafından da hissedilerek duygusal açıdan sorumluluk hissi uyandıran yargı ölçütleri biçiminde amaçlarımız ve eylemlerimizde varlık gösteren davranışlarımızın genelleşmiş ilkeleri olarak (Theodorson-Theodorson, 1969: 455) değerlerin bazen kaynağı olan, bazen ona etkide bulunan, bazen de karşı çıkarak onu istediği biçimde değiştiren başat bir güce sahiptir.

Değeri tanımlarken en sık vurgulanan kavramlar; inanç ve eğilimler, normatif standartlar ve amaçlardır (Mehmedoğlu, 2013: 179). Burada ifade edilen inanç, normatif standart, amaçlar ve eğilimler, din açısından baktığımızda inanan için önem taşımaktadır. Her şeyden önce yaratıcıya, onun koyduğu kurallara ve onun tebliğcilerine kalben teslimiyetle imanı ifade eden bir inanç ilişkisi, aynı zamanda günah ve sevap bağlamında dünyevi ve uhrevi olanla belirlenerek oluşan davranış standartları ile toplumsal ilişkide görünen boyutlara sahiptir. Değerlerin kaynağı tartışması tarihsel ve toplumsal açıdan değerlendirildiğinde şüphesizdin olgusunu karşımıza çıkarır. Din-değer ilişkisi, toplumun normatif yapısının bir yönü olarak özellikle ahlaki kuralların kaynağı ve işleyişi konusunda, kendi önemini açıkça ortaya koymaktadır. Sosyal yapının dinselikle bütünleştiği en önemli alanlardan birisi değerler dünyasıdır çünkü dünya görüşü olarak değerler yaşamı düzenler, onu simgeleştirir ve anlam kategorileri sağlar (Akt. Aslan, 2014: 157). Bu noktada, değer konusunda ampirik çalışmalara büyük katkısı olan sosyal psikolog Rokeach (1969:3) din ve değer ilişkisinde iki önemli bağlamı dillendirir; birincisi, dinler, görünür kısmı olan dindarlıkla insana başka türlü sahip olamayacağı farklı bir ahlaki değerler sistemi öğretir, ikincisi bu ahlaki değerler insanların gündelik yaşamlarındaki etkileşimlerinde daha yüksek, asil ve insancıl boyutlar olarak ideal bir seviyeye yönlendirilebilir. Çünkü dinler sadece insanlara dış dünyayı anlamlandırmaya yarayan bir düşünce ve algılama sistemi sunmakla kalmaz, çok sayıda davranış modelleri geliştirerek bireysel yaşamı düzenlemeye yönelik sosyal roller, normlar ve değerler üretir (Holm, 2004: 25).

Kısaca din en basitten en karmaşığa tüm toplumlarda kuralları ve normlarıyla sosyal yapının devamlılığını sağlayarak sosyal sistemdeki değerlerin paylaşımını gerçekleştirdiği için sosyolojik açıdan çok önemli bir olgudur. Hayatın anlamını anlamada ve bu anlamı sosyal sistemle ilişkilendirmede dinin başat bir kurum olması, bu önemi açıklar. Dinler değerler sisteminin paylaşımı ve derecelendirilmesinde de merkezi role sahiptir. Başlangıçta bahsettiğimiz Tanrı kaynaklı değerler hiyerarşisinin madde ya da varlık kaynaklı değerler hiyerarşisine dönüşmesi,

³ Konu ile ilgili sınıflama ve ayrıntılı bilgi için bkz. Michel Haralambos, *Sociology Themes and Perspectives*, Universty Tutorial Press Limited, Suffolk, UK, 1985, 11. Bölüm.

toplumsal değerlerin içkin ve seküler bilgi ile yeniden kurgulandığı bir düzlemde gerçekleşmiştir. Dikkat edilirse, Comte ve Durkheim gibi ahlakçı düşünürler, toplumsal düzenin sağlanmasında toplum kaynaklı olarak ifade ettikleri toplum için işlevsel ahlaki değerlerin düzenin ve istikrarın sağlanmasındaki rolünü tartışmışlardır. Burada önemli bir ayrımı hatırlatmalıyız; gerçekte ahlakın en önemli kaynağı olan dinin, Batı düşüncesi ile ilgili Avrupa merkezli bakış açılarında modernleşmeyi idealize etmesi ortaçağ toplumu ve kurumları açısından değerlendirildiğinde önemli bir mesru temele sahiptir. Burada farklı iktidar ilişkileri ve istismara dayandırılan bir ayrışma ile modern tartışmalarda ahlakın kendisini dinden ayırtırıldığını ve ahlaki değerlerin dünyevi anlamlar yüklenerek yeniden idealize edildiği söylenebilir. Bütün bu tartışmalar içerisinde bu çalışmanın önemsedığı asıl şey, yaşanan tarihsel ve toplumsal değişim sürecinde dinsel yönelimi hangi düzeylerde etkilediğidir. Bunu görebildiğimiz en önemli kaynak ise konu ile ilgili gerçekleştirilmiş olan ampirik çalışmalardır. Çalışmanın bu kısmı din değer ilişkisini pratik veriler üzerinden anlamaya ayrılmıştır.

3. Din değer ilişkisinin pratik boyutu

Din ile ilgili araştırmaların sosyolojide önemli bir yeri vardır. Bu, bize öncelikle Durkheim'in çalışmalarını anımsatır. Onun Aborjinlerin inanç sistemi ile ilgili ampirik bulguları, aynı zamanda intihar araştırmasında din ve mezhep farklılıklarını dikkate alarak incelemesi sosyolojide din araştırmaları konusunda önemli veriler elde ettiğimiz çalışmalardır. Konuyla ilgili daha ayrıntılı çalışmalar örneğin; dinin bireydeki temsiliyeti olan dindarlığı ölçme çalışmalarının ilk örnekleri Amerika'da 1940'lı yıllarda başlayarak, sonrasında 50ler ve 60larda daha ileri ölçme teknikleri ile genellikle Hristiyanlık dini üzerine çalışmalarla şekillenmiştir. Psikoloji, özellikle de din psikologları ile birlikte sosyal psikologlar; dinsel tutumlar, dini yönelimler veya dindarlık boyutları ile dinin bireydeki karşılığını daha içsel olarak ölçmeye çalışmış, farklı değişkenlerle dindarlık arasındaki ilişkilere bakılmıştır⁴. Bu çalışmanın da merkezi konusu olarak; din ve değer ilişkisinde en önemli çalışmalardan birisi, ilk sistematik çalışma olan Milton Rokeach'ın "Value Systems in Religion" (1969) isimli araştırmasıdır. Bu çalışmada ilk kez spesifik değerlerin dindar, daha az dindar ya da dindar olmayanlar sınıflamasında ölçüldüğü görülmektedir. Rokeach (1969); ampirik olarak test edilebileceğini ifade ettiği din ve değer etkileşiminde 18 terminal, 18 araçsal değer ifadesi ile Hristiyan dindarlar, daha az dindarlar ve dindar olmayanlar arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. Bu çalışma, gerçekte bu bahsedilen kategoriler arasında belirgin farkları ortaya koyması bakımından önemlidir. Burada Rokeach'ın (1969: 22-23) belirttiği üç kriterde en tutarlı olanı, terminal değerler arasındaki *hazcılık* ve *kurtuluş* değer yönelimleridir. *Kurtuluş* (salvation) en yüksek düzeyde dindarlarda; *haz* (pleasure) en yüksek düzeyde dindar olmayanlarda bulgulanmıştır. Araçsal değerler arasında ahlaki değerler de dindarlarda daha yüksek düzeydedir. Yine *yetkin olmak* (competence) değeri en yüksek; dindar olmayanlar ve daha az dindar olanlarda, *affetme* ve *itaat etme* değerleri ise dindar olanlarda yüksek

düzeyde bulgulanmıştır. Burada *yetkinlik* şeklinde ifade edilen değer grubunda dikkati çeken *bağımsız olmak*, *akıllı olmak* ve *mantıklı olmak* değer ifadeleri daha az dindarlarda yüksek düzeydedir. *Barış içinde bir dünya*, *mutlu olmak*, *iç huzur*, *gerçek aşk*, *kendine saygı*, *gerçek dostluk*, *bilgelik*, *cesur olmak*, *sorumluluk sahibi olmak* ve *kendini kontrol gücü*, açıkça tüm kategoriler tarafından paylaşılan değer yönelimleri olmuştur.

Schwartz and Huismans (1995: 100), Schwartz'ın kendi değer yönelimleri teorisi çerçevesinde ilk çalışma olan araştırmalarında beş hipotez çerçevesinde değer ve dindarlık ilişkilerini analiz etmeye çalışmışlardır. Burada dindarlığı ölçerken İspanyol Roma Katolikleri, Hollanda Calvinist Protestanlar, Yunan Ortodoksları ve İsrail Yahudileri örneklem grubu olarak belirlenmiş, kendi dinlerine özgü ibadetleri gerçekleştirme biçimleri önemli kabul edilmiştir. Çalışmada psikolojik, sosyolojik ve teolojik perspektiften bazı önemli çıkarımlara ulaşılmıştır. Sosyolojik analizlerde, dinin yaygın normlar ve sosyal yapı için kabul gören bir temel oluşturduğu ve böylelikle de sosyal düzenin kabulünü teşvik ettiği; diğer taraftan sorgulama ve yenilik konusunda da cesareti kırdığı ifade edilmektedir. Psikolojik analizler ise dindarlık derecelendirmesinin en azından, kısmen de olsa belirsizliği azaltma ihtiyacını gösterdiği belirtirken teolojik analizler dinin, huşu (awe), saygı ve tevazuyu (humility) vurguladığı; maddi kaynaklar, sorgulama ve yenilikçilik yolu ile mutluluk arayışına karşı çıktığı sonucuna işaret etmiştir. Spesifik olarak değer yönelimleri ile korelasyon ilişkilerine baktığımızda, dindarlık ve *muhafazakarlığa* atfedilen önem arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Çünkü kendini sınırlama, düzeni önemseme ve değişime dirençli olma gibi değerler dindarlıkla oldukça uyumludur. *Gelenekçilik* de dindarlıkla en yüksek pozitif ilişki beklenen ve böyle de sonuçlanan değer yönelimidir. Çalışmada *dindarlık* ve *yeniliğe açıklık* ve *hazcılık* değerleri arasında beklenildiği gibi negatif yönlü ilişki bulunmuştur. (bkz. Roccas, 2005: 750). Fontaine ve çalışma arkadaşları (2000) ise dini tutumların hangi değerlerle daha güçlü bir anlamlılık ilişkisine sahip olduğunu bulma amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında, dine bağlı oluşun *gelenek*, *uyum*, *iyilikseverlik* ve *güvenlik* değerleri ile anlamlı düzeyde pozitif; *özyönelim*, *hazcılık* ve *uyarıcılık* ile anlamlı negatif yönlü ilişki bulgulanmıştır. Araştırmacılar burada teolojik açıdan *aşkınlık-karşılıklı ilgi* ile sosyal psikoloji kaynaklı *sosyal düzen-belirsizlikten kaçınma* olmak üzere başlıca iki boyuttan bahsetmektedir. Buna özel önem atfeden araştırmacılar, bu boyutlarla din-değer ilişkisinin büyük ölçüde açıklanabileceğini ifade etmişlerdir.

Genel çerçevede değer ve din ilişkisi üzerine yapılan çalışmalara Türkiye açısından bakıldığında konu ile ilgili teorik ve pratik düzeyde geniş bir literatürden bahsetmek mümkündür. Aslında teknolojik gelişmelerin refah seviyesine etkisi, aynı zamanda modernleşme süreci ile gündelik hayatımızın ve ilişkilerimizin yeniden şekil kazanmasıyla ve bu durumun son birkaç on yıldır çarpıcı bir biçimde hız kazanmasıyla değer konusu önemli bir tartışma alanı haline gelmiştir. Öyle ki, ilgili literatür değerlendirdiğinde; özellikle gençlik kategorisinin değer algısı üzerine farklı akademik alanlarda yapılmış birçok çalışma göze çarpmaktadır. Diğer yandan, toplumsal ilişkilerin ideal ya da beklenen şekliyle kurulabilmesinde önemli görülen, ancak giderek yozlaştığı düşünülen bazı değerleri eğitim yolu ile yeni nesillere aktarabilme gibi sosyal bir işlevi de önemseyerek, değerler

⁴ İlgili çalışmalar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. İ. Akyüz, "Türkiye'de gençlik din ve değerler konusunda yapılan ampirik araştırmaların yöntem ve içerik analizi", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(30), 183-202, 2014; Özlem Altunsu Sönmez, "Religiosity, Self-monitoring and Political Participation: A Research on Turkey, Lap Lambert Academic Publishing, 2013, p. 103-122.

eğitimi konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Türkiye’de yapılan çalışmaların 2000li yıllar sonrasında günümüze gösterdiği artış ivmesi, değerlerin gençlikteki karşılığına ilişkin kaygı ve beklenti düzeylerini çıkarsayabileceğimiz bulgulara sahiptir (Topçuoğlu ve Aksan, 2019: 2243). Değer konusuna yönelen çalışmalar da konunun din ile ilişkisi analizlerin asıl ilgi odağı olmasa da, gerçekte din ve değer arasındaki yakın ilişki dolayısıyla (neredeyse bütün çalışmalar); dini değerler alt boyutları veya dinsel inanç düzeyinde dindarlığın değerlerle ilişkisini betimleyici analizlerle bir biçimde ifade etmeye çalışmışlardır. Özellikle daha güncel pratik bulgulara odaklanarak, din ve değer konusunda yapılan ampirik çalışmaları değerlendirdiğimizde; Avcı (2004: 841) üniversite gençliğinin bireysel ve toplumsal değerlere ilgi ve bakışını konu ettiği araştırmasında dinsel değerlerin en çok araştırmaya katılan kız öğrenciler tarafından kabul gördüğünü bulmuştur. Mehmedoğlu ise (2004, 809); 191 İlahiyat Fakültesi öğrencisi ile gerçekleştirdiği çalışmada Schwartz’ın değer yönelimleri ölçeğini kullanarak bununla *bilgi, ibadet, inanç, sosyal ve bireysel etki* gibi birtakım boyutlarla ölçülen dindarlık verilerini ilişkilendirmiştir. Araştırma bulgularına göre dindarlık, *güç, hazcılık, uyarılım, yeniliğe açıklık ve özgüven* değer yönelimleri ile negatif yönlü anlamlılık ilişkisi kurmuştur. Burada en güçlü negatif ilişki *hazcılık* yönelimi ile gerçekleşirken *hazcılık*; dindarlığın bahsedilen alt boyutları ile de negatif yönlü anlamlılık ilişkisi ortaya koymuştur. Diğer taraftan *gelenek, muhafazakarlık, iyilikseverlik, uyma ve özdeşleşme* değerleri ile dindarlık arasında pozitif yönlü anlamlılık ilişkisi ortaya çıkmıştır. Çalışmada dindarlık-değer ilişkisi çerçevesinde pozitif yönlü en güçlü anlamlılık ilişkisi ise *gelenek* değer yöneliminde görülmüştür.

Yılmaz’ın (2013) 221 üniversite öğrencisi örnekleminde dini yönelimler ve bireysel değerler arasındaki ilişkiyi konu ettiği araştırmasında Roy’un (2003) bireysel değerler ölçeği ve Onay’ın (2000) 18 madde ile ifade bulan dini yönelim ölçekleri kullanılarak bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Bulgulara göre dini yönelim ile *disiplin ve sorumluluk, güven ve bağlılık, saygı ve doğruluk* değerleri arasında düşük düzeyde olsa da anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ancak buradaki ilişkinin güçlü olmayışı sebebiyle bahsedilen değerlere yakınlığın en önemli belirleyicisinin dini yönelim olmayabileceği ifade edilmiştir. Çalışmada *dürüstlük ve paylaşım* değerleri ile dini yönelim arasında ise anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Fatma Balcı Arvas’ın çalışması (2018) din- değer konusunda ulaşılabilen en güncel ampirik çalışmadır. Balcı Arvas’ın kişisel değerler ve dindarlık arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında; *dinin etkisini hissetme ölçeği* ile (dindarlıkla ilişkili olduğu öngörülen ahlaki değerleri içermesi sebebiyle) kişisel değerler ölçekleri kullanılarak 562 katılımcıdan elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Araştırmada dindarlık ile kişisel değerlerin *disiplin ve sorumluluk, güven ve bağlılık, dürüstlük ve paylaşım* ile *paylaşım* ve *saygı* boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler bulunduğu ifade edilmiştir. Dinin etkisini hissetme “güven ve bağlılık” ile kişisel değerler boyutunda en yüksek ilişkiye sahiptir. Fakat bu çalışmadaki en önemli analizlerden birisi; dindarlığın farklı göstergeleri ile kişisel değerler arasında olumlu ilişkiler tespit edilse de, bu bulgunun çok güçlü düzeyde olmayışı ile günümüz dindarlık algıları arasında ilişki üzerine gerçekleşmiştir. Balcı Arvas’a göre (2018: 58) araştırmadan

elde edilen veriler üzerinden “*günümüz dindarlık algıları ve yaşantılarının daha formel ve biçimci bir şekle büründüğü ve değer üretmekten, değerleri beslemekten uzaklaştığı şeklinde bir yorum yapmak mümkündür. Nitekim modern dönemin bir handikabı olarak ortaya çıkan bir bakış açısıyla dinin belli zaman dilimleri ve belli ritüellerle sınırlı bir durum olarak görülmesi İslam toplumlarını da etkilemiş durumdadır.*” Araştırmacıya göre bu durum dinin dünyevi/günlük hayattaki etkisini yok edecek kadar azaltmaktadır. Çalışmada; din, bir değerler sistemi kurmuş, ahlaki ve insani değerler sisteminin işlemlerine yardımcı olmuşsa da bu fonksiyonunu günümüzde yeteri kadar icra edemediği yönündeki kaygının dile getirildiği görülmektedir.

Din-değer ilişkisini yansıtan ampirik veriler değerlendirildiğinde, din olgusunun yapısı açısından kolaylıkla öngörülebilir bir sonuç olarak; gelenekçilik, muhafazakarlık, aşkınlık, uyma, iyilikseverlik, bağlılık, dürüstlük, sorumluluk gibi değer yönelimleri ile din destekleyici bir ilişkiye sahiptir. Diğer taraftan, güç, haz, uyarılım, yeniliğe açıklık, özgüven gibi değerle dindarlığın birbirini desteklediği ortaya konulmuştur. Dinin değerler üzerinde azalan etkisi ise analiz sonuçlarında elde edilen istatistik anlamlılık ilişkilerinde düşük güç bulgusu çerçevesinde dile getirilmiştir. Fakat bu durumun daha yakın çalışmalardan elde edilen veriler olduğu görülmektedir. Üniversite gençliği örnekleminde özellikle din ve değer ilişkisini konu etmese de, Topçuoğlu ve Aksan’ın (2019) çalışması din ve gelenekçilik alt boyutları ve diğer değer yönelim grupları arasındaki ilişkilerde önceki çalışmalarla örtüşmeyen bulgulara ulaşmış, çalışmada bir takım çarpıcı bulgular dile getirilmiştir. Aslında buradaki bulgular, spesifik din-değer-üniversite gençliği ilişkisinde ülkemizde yapılan daha yakın çalışmalar olarak Yılmaz(2013) ve Balcı Arvas’ın (2018) çıkarımlarını analitik düzeyde desteklemektedir. Bu çalışmanın bundan sonraki kısmı, bahsettiğimiz tüm bu verileri ve ortaya çıkan ilişkileri daha analitik olarak analiz edebilme fikri çerçevesinde gerçekleştirdiğimiz alan araştırmasının bulgularına ve sonuçlarına odaklanacak.

4. Araştırmanın Yöntemi

4.1. Evren- Örneklem

Bu çalışmanın evrenini Konya Selçuk Üniversitesi öğrencileri, örneklemini ise yedi farklı fakültenin kırk bir ayrı bölümünde öğrenim gören 1194 üniversite öğrencisi temsil etmektedir. 2018-2019 öğrenim yılı güz döneminde gerçekleştirilen çalışma nicel bir araştırma olup öğrencilerden tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak anket yöntemi ile veri elde edilmiştir.

Araştırmaya katılanlara cinsiyet, sınıf, fakülte, mezun olunan lise türü, en uzun süre yaşanan yerleşim yeri, anne ve babalarının eğitim düzeyi, dini inançları, aylık ortalama aile gelirleri ve kişisel gelirleri, geçim sağlama yolları ve varsa burs kaynakları olmak üzere bazı demografik sorular sorulmuştur. Elde edilen verilere göre; katılımcıların %53.9’u kadın %46.1’i ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcılar en fazla %21.4 ile iktisadi idari bilimler öğrencisi iken, onu %16.8 ile mühendislik fakültesi ve %16.2 ile edebiyat fakültesi izlemektedir. En az dağılım %7.2 ile diş hekimliği fakültesinde öğrenim görenlerdir. Anadolu liseleri bu araştırmaya katılan öğrencilerin %50.4 ile en fazla mezun olduğu lise türü olurken, en düşük mezuniyet %6.0 ile fen

lisesi olmuştur. Öğrencilerin büyük çoğunluğu sırası ile %35.1 şehir ve %31.2 büyükşehir olmak üzere yaşamlarının büyük çoğunluğunu kentlerde geçirmişlerdir. Anne ve baba eğitim durumuna bakıldığında; baba eğitim en yüksek %31.3 ile lise olurken onu %25.4 ile üniversite takip etmektedir. Anne eğitim düzeyi ise en fazla %36.7 ile ilkököl mezunu olarak görülmektedir. Bu oranı da %24.3 ile lise mezuniyeti takip etmektedir. Baba eğitim düzeyinin anne eğitim düzeyinden lise ve üstü her kademe de yüksek bulunması ilgili literatürle örtüşmektedir. Öğrencilerin yaşları göz önüne alındığında anne-baba eğitiminde halen ilkököl altı düzeye rastlamak ise dikkat çekici bulgular arasındadır. Özellikle anne eğitim düzeyinde bu durum %9.7 ile çok daha fazla gözlenmiştir.

Katılımcıların aylık geçimini hangi kaynaklardan karşıladığına baktığımızda yapılan çoklu cevap (multiple response) dağılımı sonrası öğrencilerin %64.5'i aileleri tarafından geçimlerini sağlamakta, %42.8'i ise burs almaktadır. Öğrencilerin %1.2'sine akrabaları yardım ederken %5'inin de çalıştığı görülmektedir. Burs alan öğrenciler için bursun kaynağı %78.7 devlet olurken %14.7 ise özel kurumlardan burs almaktadır.

Tablo 1: Kişisel Bilgi Formu Frekans Dağılımları

		Frekans	Yüzde	B. Yüzde	
Cinsiyet	Kadın	644	53.9	53.9	
	Erkek	550	46.1	100.0	
Sınıf	Birinci sınıf	353	29.6	29.6	
	İkinci sınıf	249	20.9	50.4	
	Üçüncü sınıf	343	28.7	79.1	
	Dördüncü sınıf	249	20.9	100.0	
Fakülte	İİBF	256	21.4	21.4	
	Mimarlık	174	14.6	36.0	
	Hukuk	137	11.5	47.5	
	İletişim	146	12.2	59.7	
	Edebiyat	194	16.2	76.0	
	Mühendislik	201	16.8	92.8	
	Diş hekimliği	86	7.2	100.0	
Mezun Olunan	Normal Lise	244	20.4	20.4	
	Fen Lisesi	72	6.0	26.5	
Lise	Anadolu Lisesi	602	50.4	76.9	
	Meslek Lisesi	139	11.6	88.5	
	İmam Hatip Lisesi	137	11.5	100.0	
En uzun süre yaşanan yerleşim yeri	Köy	111	9.3	9.3	
	Kasaba	44	3.7	13.0	
En uzun süre yaşanan yerleşim yeri	İlçe	247	20.7	33.7	
	Şehir	419	35.1	68.8	
	Büyükşehir	373	31.2	100.0	
Anne eğitim düzeyi	Okuryazar değil	70	5.9	5.9	
	Okuryazar	45	3.8	9.7	
	İlkokul	435	36.7	46.5	
	Ortaokul	213	18.0	64.4	
	Lise	288	24.3	88.8	
	Üniversite	124	10.5	99.2	
Baba eğitim düzeyi	Lisansüstü	9	0.8	100.0	
	Okuryazar değil	10	0.8	0.8	
Baba eğitim düzeyi	Okuryazar	18	1.5	2.4	
	İlkokul	248	20.8	23.2	
	Ortaokul	206	17.3	40.5	
	Lise	373	31.3	71.8	
	Üniversite	302	25.4	97.2	
	Lisansüstü	33	2.8	100.0	
Çoklu cevap	Frekans	Yüzde	Durum Yüzdesi		
	Aylık geçim	Ailem sağlıyor	759	64.5	64.5
	Burs alıyorum	691	42.8	58.8	
	Akrabalarım	19	1.2	1.6	
	Çalışarak	81	5.0	6.9	
	Diğer	64	4.0	5.4	
Toplam	1614	100.0	137.2		
Burs kaynağı	Devlet	648	85.3	85.3	
	Özel	112	14.7	15.5	

Toplam	760	100.0	105.0

Yaş, kardeş sayısı, aylık ortalama hane geliri, aylık kişisel gelir ve dindarlık düzeyi gibi ortalama değere sahip olan değişkenlerin frekans sonuçlarına göre katılımcıların yaşı 18 ile 28 arasında değişmekte olup yaş ortalaması 21.16'dır. Ortalama kardeş sayısı 2.99 olarak tespit edilen araştırmada katılımcılar minimum düzeyde *kardeşi yok* ile maksimum düzeyde *11 kardeş* arasında dağılım göstermişlerdir. Aylık ortalama hane geliri 3578.72 ve aylık kişisel gelirden 755.18 olarak bulunmuştur. Araştırmamıza katılan öğrencilerin dindarlık ortalaması 1 ve 10 arası değişen ölçekte 5.59 ile ortalamaya yakın bir değerdedir.

Tablo 2: Kişisel Bilgi Formu Ortalama Değerler

	N	Minimum	Maximum	Ortalama	Std Sapma
Yaş	1194	18.00	28.00	21.16	1.76964
Kardeş sayısı	1194	0.00	11.00	2.99	1.46837
Aylık gelir	1108	400.00	40.000	3578.72	2540.66
Kişisel gelir	1151	100.00	5000.00	755.18	448.042
Dindarlık	1194	1.00	10.00	5.59	2.07964

4.2. Veri Toplama Araçları

Bu çalışma kapsamında; araştırmacılar tarafından hazırlanan demografik bilgi formu, değerlerin ölçümü için Schwartz'ın değer yönelimleri ölçeği (1992), dindarlık ölçmek için ise Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilen dini yönelim ölçeği kullanılmıştır. Örneklem büyüklüğü olarak 1000 anketin geri dönüşü hedeflenmiş ve kayıplar gözetilerek 1300 anket formu dağıtılmıştır. Dindarlık gibi hassas konuların cevaplanma düşüklüğü göz önüne alınarak dağıtılan 1300 formdan özellikle ölçek maddelerinin boş bırakıldığı 206 anket araştırma dışı tutulmuş ve nihai örneklem sayısı 1194 olmuştur. Anket soruları sınıf ortamında gönüllülük esasına dayalı olarak öğrencilere uygulanmış. Anketin tamamlanma süresi 25-35 dakika arasında değişiklik göstermiştir.

Bu çalışmada Schwartz'ın değerler ölçeğinin Topçuoğlu (1999) tarafından Türkçeye çevrilen hali kullanılmıştır. Burada 57 değer ifadesi bulunmaktadır. Değer Yönelimleri Ölçeği; Schwartz'ın (1992) çalışmasında 10 alt boyut, Topçuoğlu'nun (1999) ilk çalışmasında ise 8 alt boyut ayrışımı üzerinden analize tabi tutulmuştu. Topçuoğlu ve Aksan (2019:2258)'in ilk çalışmadan 20 yıl sonrasında gerçekleştirdiği araştırmada ise faktör analizi sonucu 7'li ayırım gözlenmiştir⁵. Faktör yapılaşmaları ise şu şekilde isimlendirilmiştir: *özgeci yönelim, bireycilik yönelimi, dindarlık ve manevi yönelim, akılcı yönelim, toplumsal yönelim, iyilik hali, uyarıcılık yönelimi*.

Bu çalışmada daha önce de ifade ettiğimiz gibi dindarlık ve değerler arasında daha kapsamlı bir analiz yapabilmek adına dindarlığı ölçmek için Allport ve Ross tarafından geliştirilen "Dini Yönelim Ölçeği"nin Gorsuch ve Venable (1989) tarafından her yaşa, Maltby ve Lewis tarafından (1996) dindar olmayanlara uygulanabilir hale getirildiği ve Altunsu-Sönmez'in 5'li likert formatında yeniden uyguladığı düzenlenmiş versiyonu kullanılmıştır.⁶ Dindarlığın çok boyutlu bir fenomen olduğu ve bu nedenle artık çok boyutlu

⁵Faktör ayrışımında aradan geçen sürede değişim gözlenen ifadeler ile ilgili yorumlar için aynı esere bakınız.

⁶Ayrıntılı bilgi ve ayırımın nasıl yapıldığı konusunda bkz Altunsu Sönmez, Ö. (2013) "Religiosity, Self-monitoring and Political Participation: A Research on Turkey, Lap Lambert Academic Publishing, pp. 84-94.

olarak ölçüldüğü bilinmektedir. Allport (1966, 1967) içsel ve dışsal dindarlık farkını açıklarken içsel yönelime sahip olanların temel motivasyonlarını dinde; dışsal dindarların ise kişisel çıkarda bulduğunu ifade eder. Çünkü içsel dindarların ihtiyaçları dini inançları ile ve dinin buyurdıkları ile bir uyum içerisindeyken dışsal dindarlarda ise din diğer ihtiyaçların karşılanmasına hizmet eder, kullanışlı ve faydacı bir hal alır. Allport kısaca içsel motive dindarların dinleri için yaşadığını, dışsal motive olanların ise dini kullandıklarını söyler. Dışsal dindarlar bunun onlara fayda sağlayacağını düşündükleri için olduklarından daha fazla dindarmış gibi görünme eğilimindedirler. Bu çalışmada etkileşimin kaynağını daha belirgin hale getirebilmek için; bahsedilen ilişkinin artan dışsal dindarlardan mı kaynaklandığını ya da dinin algılanışında daha içsel ve temelden bir dönüşüm mü olduğunu ayırt etmek amacı ile dindarlık içsel ve dışsal olarak iki alt boyutta incelen bu ölçekle ölçülmüştür.

4.3. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Bu çalışma kapsamında değerler ölçeğinin Kaiser-Meyer Olkin (KMO) değeri. 227, df. 465 ve sig. .000 olarak bulunmuştur. Yapılan faktör analizi Topçuoğlu ve Aksan'ın (2019) çalışmasını desteklemiş ve değerler için 7 faktör ayrışması gözlenmiştir. 7 faktör toplam varyansın 58.218'ini açıklamaktadır. Ölçek güvenilirliği için yapılan Cronbach's Alpha değeri 31 değer ifadesi için .918 olarak bulunmuştur. Hoşgörülü olmak, barış içinde bir dünya, ebeveyn ve yaşlılara saygı, eşitlik, gerçek dostluk, güzelliklerle dolu bir dünya ifadelerinden oluşan *özgeci yönelim* alt boyutunun güvenilirliği .811; kendi yönünü belirleyebilmek, kendine saygı, kendini kontrol, kibarlık, kontrol gücü ifadelerinden oluşan *bireyci yönelim* için .821; dindarlık, gelenek ve göreneklere saygı, itaatkarlık, iyiliklerin ödenmesi, kabullenme (insanın kaderine razı olması), manevi yaşam ifadelerinden oluşan *dindarlık ve manevi yönelim* alt boyutunun güvenilirliği .754; akıllı olmak, başarılı olmak ,bilgelik ,başarma hissi ifadelerinden oluşan *akılcı yönelim* boyutu için .771; sağlıklı olmak, sorumluluk sahibi olmak, sosyal adalet, sosyal düzen (toplumun istikrarlı olması) ifadelerinden oluşan *toplumsal yönelim* .776; neşeli olmak, sevecen olmak, ılımlı olmak ifadelerinden oluşan *iyilik hali* .793 ve değişik bir yaşam, dış görünümü koruyabilmek(imaj), heyecan verici bir yaşam, hırslı olmak ifadelerinden oluşan *uyarıcı yönelim* ise .679 olarak bulunmuştur.

Dini Yönelim Ölçeği'nin geçerliliği için yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin Kaiser-Meyer Olkin (KMO) değeri .934, df. 171 ve sig. .000 olarak bulunmuştur. Ölçek daha önceki çalışmalara benzer şekilde üç alt faktöre ayrılmıştır (Gorsuch and McPearson 1989; Kirkpatrick 1989; Leong and Zachar 1990; Maltby, 1999; Altunsu-Sönmez, 2013). Bu üç faktör toplam varyasyonun % 60.167'sini açıklamaktadır. Bu çalışma kapsamında da Altunsu-Sönmez'in (2013) kendi çalışması için ifade ettiği gibi sadece içsel ve dışsal boyutları anlamak yeterli olacağı için; dışsal sosyal ve dışsal kişisel olarak ayrılan dışsal dindarlık tek bir boyut olarak ele alınmıştır. Faktör analizi sonrasında 20 sorudan oluşan ölçekten 6 soru çıkarılmıştır. Bu durumun öncelikli nedenleri .300 altında faktör yüklemeleri ve birden fazla faktöre yüksek yükleme yapan değerlerin çıkarılmasıdır. Böylece *içsel dindarlık*; "dinimle ilgili kitaplar okumaktan hoşlanırım", "çoğunlukla bütün dini görev ve ibadetlerimi yerine getirmeye özen gösteririm", "tüm hayatımı dini inançlarıma

uygun olarak yaşamaya gayret ederim", "ibadet yerleri yaptırma çalışmaları yapan bir dernek yerine Kur'an okunan ve dini sohbetler yapılan bir gruba katılmayı tercih ederim", "hayata bakış açımın temelinde dini inançlarımdır" soruları ile ölçülmüştür. *Dışsal dindarlık* ise "insanların düşüncelerinden dolayı bazen dini inanç ve görüşlerimi göz ardı etmek zorunda kaldığım olur", "büyük ölçüde rahatlamak, kötülüklerden korunmak ve güven duygusu hissetmek için dua ve ibadet ederim", "dinin bana sağladığı en büyük fayda sıkıntılı dönemlerimde bana huzur vermesidir", "dua ve ibadetler mutlu ve huzurlu bir hayat sağlayacağı için önemlidir", "dini inançlarımda olmasına rağmen bunlar günlük yaşantımı etkilemez", "ibadet yerlerine genellikle arkadaşlarımla vakit geçirmek için giderim", "genellikle ibadet yerlerine tanıdığım insanları görmekten hoşlandığım için giderim", "aslında dua ve ibadet etmem gerektiği öğretildiği için dua ve ibadet ederim", "dine inanmama rağmen hayatta daha önemli olan pek çok şey vardır" soruları ile ölçülmüştür. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach's Alpha .801 olarak bulunurken; alt boyutlar için bu değer içsel dindarlık için .832 ve dışsal alt boyutları için dışsal sosyal .855 dışsal kişisel .768 olarak bulunmuştur. Ancak bu çalışma kapsamında dışsal dindarlık tek boyut ve ölçek orijinaline benzer olarak içsel dışsal olarak iki alt boyut olarak kullanılmıştır. Bu durumda dışsal dindarlık için Cronbach's Alpha değeri .684 olarak tespit edilmiştir.

5. Bulgular

Dindarlık ölçeğini kategorik hale getirdiğimizde (Bkz. Altunsu-Sönmez 2013: 246) katılımcılar %60.4'ü içsel dindar, %31.7'si dışsal dindar, %3.9'u inançsız ve %4.1'i ise ayrımsız dindar olarak tespit edilmiştir. Düzeyini 1-10 arası tanımladığımız dindarlık düzeyi sorusu ile dindarlık yönelimi arasındaki ilişkiye bakmak üzere yapılan tek yönlü varyans(One-way Anova) analizi sonucuna göre; dini yönelim ile dindarlık düzeyi arasında istatistiksel olarak $p < 0.01$ düzeyinde $F(3, 1193) = 110.481$, $p = 0.000$ anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu analize göre en yüksek dindarlık ortalamasını ayrımsız dindarların göstermesi beklenen bir sonuçtur. Ancak bu araştırma kapsamında değerlendirdiğimiz içsel dışsal dindarın kendilerini değerlendirdikleri ortama dindarlık puanları, beklenen üzere içsel dindarlarda dışsal olanlardan daha yüksek çıkmıştır. Bu çerçevede "dışsal dindarlar, dindar gözükmek isteyenlerdir, dolayısıyla onlar için önemli olan dindar olmak değil dindar görünmektir" tanımlaması yerini bulmaktadır. İnançsızların 1.78 gibi düşük bir ortalama kalmaları da ifade edilen ayrımın doğru değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Tablo 3: Dini Yönelim Dindarlık Düzeyi Analizi

	N	Ortalama	Std sapma	F	p
İçsel	721	6.11	1.8098		
Dışsal	378	4.91	1.9583		
İnançsız	46	1.78	1.2457	110.481	0.000
Ayrımsız	49	6.92	1.8352		
Toplam	1194	2.08	2.0796		

Dindarlığın 4'lü tipolojik ayrımında ayrımsız dindar kategorisindekilere çalışmanın bundan sonraki bölümünde yer verilmeyerek dindarlık kategorik değişkenleri içsel, dışsal ve inançsızlar şeklinde kullanılacaktır. Dindarlıkta bu kategorik değişkenler ile demografik değişkenlerin ilişkisine bakıldığında; öncelikle kadın katılımcıların %70.6'sının içsel dindar olduğu görülürken %27.0'si dışsal dindar ve %2.4'ü ise inançsızdır. Erkek katılımcılar ise kadınlara oranla içsel

dindarlıkta %53.9'a düşerken dışsal dindarlık %40.2'ye ve inançsızlık %5.9'a yükselmektedir. Cinsiyete göre dini yönelimler arasında yapılan Pearson KiKare (Chi Square) analizi sonucunda cinsiyetle dini yönelim arasında $\chi^2 = 36.129$, $sd = 2$, $p < 0.001$ düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Burada kadınların içsel dindarlığı oldukça yüksek iken erkeklerde bu denli büyük bir farka rastlanılmamıştır. Ortalama puanlar değerlendirildiğinde kadınların erkeklerden daha fazla oranda içsel dindar, erkeklerinde kadınlardan daha fazla dışsal dindar ve inançsız olduğu görülmektedir.

Fakülteye göre yapılan ki-kare analizine göre ise fakülte ile dinsel yönelim arasında $\chi^2 = 29.726$ $sd = 12$, $p < 0.001$ düzeyinde anlamlı farklılık olduğu görülür. Fakültelerin dini yönelime göre dağılımlarına baktığımızda İktisadi idari bilimler (İİBF) öğrencilerinin %67.6'sı içsel dindar, %30.3'ü dışsal dindar, %2'si ise inançsızdır. Mimarlık fakültesi öğrencilerinin %72.9'u içsel dindar, %30.3'ü dışsal dindar ve %1.8'i inançsızdır. Mimarlık fakültesi, fakülteler içinde en yüksek içsel dindar, en düşük dışsal dindar ve en düşük inançsız olma oranına sahip fakülte'dir. Hukuk fakültesi öğrencilerinin %63.9'u içsel, %27.'i dışsal ve %8.3'ü de inançsızdır. Fakülteler içinde en yüksek inançsızların oranına hukuk fakültesinde rastlanılmıştır. İletişim fakültesi öğrencilerinin %59.4'ü içsel, %36.1'i dışsal ve %4.5'i ise inançsız öğrencilerdir. Edebiyat fakültesi %59.4 içsel, % 38.0 dışsal ve %4.3 inançsız öğrenciye sahiptir. Mühendislik fakültesi öğrencileri ise %53.8 ile içsel, %40.6 ile dışsal ve %5.6 ile de inançsız öğrencilerden oluşmaktadır. En düşük içsel ve en yüksek dışsal dindarlık oranlarına ise bu fakültede rastlanılmıştır. Katılımcılar içerisinde dış hekimliği fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin ise %66.7'si içsel, %30.9'u dışsal ve %4'ü inançsızdır.

En uzun süre yaşanan yerleşim yeri ile dini yönelim ilişkisinde ise $\chi^2 = 15.976$ $sd = 8$, $p < 0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılığa rastlanılmıştır. Köyde yaşayanların %70'i içsel, %28.2'si dışsal ve %1.8'i ise inançsız iken kasaba da yaşayanlar %64.3 içsel, %31 dışsal ve %4.8 inançsız olarak dağılım göstermiştir. İlçede yaşayanların %61.5'i içsel, %37.7'si dışsal ve %0.8 inançsızdır. Şehirde yaşayanların %64.6'sı içsel, %30.5'i dışsal ve %4.8'i ise inançsızdır. Büyükşehirde yaşayanların %59.8'i içsel, %34.3'ü dışsal ve %5.8'i ise inançsız olarak bulunmuştur: Bu sonuçlara göre köyde yaşayanlar en yüksek içsel ve en düşük dışsal dindarlık değerine sahipken bunun büyükşehir açısından ters yönde değiştiğini söylemek mümkündür. Yine şehir ve büyükşehirler en yüksek oranda inançsızların yaşadığı yerleşim yerleri olmuştur.

Mezun olunan lise türü ile dini yönelim arasında $\chi^2 = 10.690$ $sd = 8$, $p = 0.220$ anlamlı istatistiki bir bulguya rastlanılmamasına rağmen içsel, dışsal ve inançsız dağılımı açısından ilginç bulgular olduğu söylenebilir. Öncelikle normal lise öğrencilerinin %59.7'si içsel, %34.3'ü ise dışsal dindar iken inançsızlara %6 oranında rastlanılmıştır. Fen lisesi mezunlarında içsel dindarlar %63.8 iken, dışsal dindarlar %34.8 ve inançsızlar ise %1.4'dür. Fen lisesinden mezun olanlar en yüksek dışsal dindarlık ve en düşük inançsız oranlarına sahiptir. Anadolu Lisesi mezunlarının %62.2'si içsel, %34.3'ü dışsal ve %3.4'ü de inançsızdır. Meslek liselerinde bu oranlar %65.6 içsel, %32.1 dışsal ve %2.3 inançsız şeklindedir. Beklenildiği üzere en yüksek içsel

dindarlık imam hatip lisesi mezunlarında olmasına rağmen oranın %68.9 olması ve diğer oranlarla aradaki farkın az olması şaşırtıcı bir bulgudur. Ayrıca burada %25 oranı ile azımsanmayacak düzeyde dışsal dindarların olduğu görülmüştür. En ilginç bulgu ise %6.1 ile en yüksek inançsız rakamına imam hatip lisesinden mezun öğrencilerde ulaşılmıştır. Şüphesiz bu veri; pek çok başka nedenle etkileşimi göz ardı edilmeden, dindarlığın dönüşümü konuşulurken gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle dindarlık üzerine tekrar çalışmalarını yapılarak değişimin parametrelerini görebileceğimiz analitik verilere ulaşılması bu alanı doğru anlama noktasında önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dindarlık ve değerler alt boyutları arasındaki ilişkilerin nasıl (Tablo4)olduğunu görebilmek adına yapılan korelasyon sonuçlarına göre içsel dindarlık ve tüm değerler arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Dışsal dindarlık ve değerler arasında ise sadece dindarlık ve manevi değerler, iyilik hali ve uyarıcılık yönelimi arasında pozitif yönlü ver anlamlı ilişkiler bulunurken diğer değerler ile anlamlı ilişkilerin olmadığı görülmüştür. Burada önemli bir tespit; hem içsel ($r = .069$, $n=1194$, $p < 0.05$) hem de dışsal dindarlık ($r = .164$, $n=1194$, $p < 0.01$) ile uyarıcılık yönelimi arasındaki ilişkinin pozitif yönde ve anlamlı olmasıdır. Uyarıcılık yönelimi; değişik bir yaşam, dış görünümü koruyabilmek (imaj), heyecan verici bir yaşam ve hırslı olmak değer ifadelerinden oluşmaktadır. Bu değerler ile dindarlık arasında hem içsel hem de dışsal alt boyutta pozitif ilişki çıkması dikkat çekicidir. Çünkü gerçekte dindarların bu değerlere yönelim ilişkisinin negatif olması beklenir(Bkz. Roccas, 2005: 751). Aslında burada içsel ve dışsal ayrımında dindarlığın ölçülmesi ile veri kaybının önüne de geçilmiştir. Çünkü tek boyutta dindarlık ölçüldüğünde ortalama puanları genellikle dışsal dindarlar yükselttiği için(belki de içsellersin ayırıcı sınırları olduğu için), içsellersi burada yakalamak çok da mümkün olamayacaktı. Dolayısıyla burada değişim kaynağı olarak içsellersin de açığa çıkmış olması önemlidir. Diğer taraftan elde ettiğimiz sonuçlar Topçuoğlu ve Aksan'ın (2019)'ın çalışmasındaki bulguları ve işaret ettikleri tartışmayı destekleyen verilere ulaşmıştır. Sadece dışsal dindarlarla bahsi geçen değer yönelimleri alt boyutları pozitif olsaydı, dönüşümün sebebinin onlardan kaynaklandığını söylemek mümkün iken içsel dindarlarda pozitif ve anlamlı bir ilişkinin bulunması dinin algılanmasında dönüşüm olduğunun bir göstergesi olabilir.

Diğer taraftan verilere bakıldığında, içsel dindarlar düzeyinde beklenen şekilde *dindarlık ve manevi yönelim* dışsal dindarlardan daha yüksek düzeyde pozitif korelasyon göstermiştir. İçsel dindarlık ile *dindarlık ve manevi yönelim* arasında ($r = .471$, $n=1194$, $p < 0.01$) pozitif yönlü orta düzey bir korelasyon ilişkisi varken dışsal dindarlık ve *dindarlık ve manevi yönelim* arasında ise ($r = .294$, $n=1194$, $p < 0.01$) pozitif yönlü ancak düşük bir korelasyon ilişkisi tespit edilmiştir. Başka bir sonuçta *özgeci yönelim, bireyci yönelim, akılcı yönelim, toplumsal yönelim ve iyilik hali* alt boyutları ile dışsal dindarlık arasında bir ilişki saptanamamıştır. Bu nokta da yine içsel-dışsal dindarlık alt boyutları ile bakılmadığında ortalamaları düşürebilecek sonuçlar elde edilebileceği görülmektedir.

Tablo 5; dindarlık ile yaş, kardeş sayısı, aylık ortalama hane geliri ve aylık ortalama kişisel gelir gibi korelasyon analizine

uygun biçimde ortalaması hesaplanabilen demografik değişkenlerle dindarlık arasında bir ilişkinin var olup olmadığını tespit etme amacı ile oluşturulmuştur. İçsel dindarlık; dindarlık düzeyi ile yüksek, dışsal dindarlık ile orta düzeyde ve kardeş sayısı ile düşük düzeyde fakat pozitif yönlü ilişki göstermiştir. Yani içsel dindarlık arttıkça kardeş sayısı ve kişinin kendini dindar olarak tanımlaması artmıştır. Öte yandan içsel dindarlık; yaş, aylık ortalama hane geliri ve aylık ortalama kişisel gelir ile düşük korelasyon ilişkisine sahiptir. Dolayısıyla içsel dindarlık arttıkça yaşın, ailenin ve

kişinin bireysel gelirinin azaldığı görülmektedir. Aynı ilişkilere dışsal dindarlık için baktığımızda ise bu durumun sadece içsel dindarlık ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi varken diğer değişkenlerle negatif yönde ancak istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gösterememiştir. Diğer taraftan demografik sorular arasındaki ilişkiler; yaş arttıkça aylık kişisel gelirin arttığını; ancak kardeş sayısı arttıkça aylık ortalama hane geliri ve aylık kişisel gelirin azaldığını söylemektedir.

Tablo 4: Dindarlık Değerler Korelasyon İlişkisi

		1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Pearson Kore.	1	.406**	.188**	.142**	.471**	.122**	.204**	.205**	.069*
İçsel	Sig. (2-yönlü)		.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.017
Dindarlık	N	1194	1194	1194	1194	1194	1194	1194	1194	1194
2	Pearson Kore.		1	.046	-.001	.294**	.052	.040	.097**	.164**
Dışsal	Sig. (2-yönlü)			.112	.966	.000	.071	.000	.001	.000
Dindarlık	N		1194	1194	1194	1194	1194	1194	1194	1194
3	Pearson Kore.			1	.591**	.388**	.483**	.589**	.533**	.315**
Özgeci	Sig. (2-yönlü)				.000	.000	.000	.000	.000	.000
Yönelim	N			1194	1194	1194	1194	1194	1194	1194
4	Pearson Kore.				1	.361**	.462**	.596**	.494**	.331**
Bireyci	Sig. (2-yönlü)					.000	.000	.000	.000	.000
Yönelim	N				1194	1194	1194	1194	1194	1194
5	Pearson Kore.					1	.384**	.364**	.429**	.417**
Dindarlık-Manevi	Sig. (2-yönlü)						.000	.000	.000	.000
yönelim	N						1194	1194	1194	1194
6	Pearson Kore.						1	.431**	.352**	.407**
Akılcı	Sig. (2-yönlü)							.000	.000	.000
Yönelim	N							1194	1194	1194
7	Pearson Kore.							1	.532**	.248**
Toplumsal	Sig. (2-yönlü)								.000	.000
Yönelim	N								1194	1194
8	Pearson Kore.								1	.320**
İyilik	Sig. (2-yönlü)									.000
halî	N									1194
9	Pearson Kore.									1
Uyarcılık	Sig. (2-yönlü)									
Yönelimi	N									1194

*Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlı (2-yönlü), **Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı (2-yönlü)

Tablo 5: Dindarlık ve Demografik Değişkenlerin İlişkisi

		1	2	3	4	5	6	7
1	Pearson Kore.	1	.406**	.588**	-.072*	.156**	-.138**	-.194**
İçsel	Sig. (2-yönlü)		.000	.000	.012	.000	.000	.000
Dindarlık	N	1194	1194	1194	1194	1194	1108	1151
2	Pearson Kore.		1	.277**	-.012	-.008	-.046	-.045
Dışsal	Sig. (2-yönlü)			.000	.681	.779	.124	.129
Dindarlık	N		1194	1194	1194	1194	1108	1151
3	Pearson Kore.			1	-.065	.055	-.082*	-.103**
Dindarlık	Sig. (2-yönlü)				.024	.060	.006	.000
Düzeni	N			1194	1194	1194	1108	1151
4	Pearson Kore.				1	.035	-.004	.171**
Yaş	Sig. (2-yönlü)					.233	.903	.000
	N				1194	1194	1108	1151
5	Pearson Kore.					1	-.105**	-.093**
Kardeş	Sig. (2-yönlü)						.000	.002
Sayısı	N					1194	1108	1151
6	Pearson Kore.						1	.371**
Aylık hane	Sig. (2-yönlü)							.000
geliri	N							1076
7	Pearson Kore.							1
Aylık kişisel	Sig. (2-yönlü)							
gelir	N							1151

*Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlı (2-yönlü), **Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlı (2-yönlü)

Değerler ve demografik değişkenler arasındaki ilişkiye baktığımızda ise yaş ile *toplumsal değerler* arasında ($r = -.059$, $n=1194$, $p < 0.05$) anlamlı negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Kardeş sayısı, *dindarlık ve manevi yönelim* ($r = .101$, $n=1194$, $p < 0.01$) ve akılcı yönelim ($r = .066$, $n=1194$,

$p < 0.05$) ile anlamlı ilişki göstermektedir. Aylık gelir ile sadece dindarlık ve manevi yönelim ($r = -.119$, $n=1108$, $p < 0.01$) arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuş iken; kişisel gelir ile dindarlık manevi yönelim ($r = -.095$, $n=1151$, $p < 0.01$) ve iyilik halî ($r = -.093$, $n=1151$, $p < 0.01$) arasında

negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu durumda katılımcıların yaşları arttıkça toplumsal değerlere yönelimleri azalmakta iken kardeş sayısı arttıkça akılcı ile dindarlık ve manevi yönelime ilişkin değerlere daha fazla yönelmeleri söz konusu olmuştur. Gelirin artması ise dindarlık ve manevi yönelim ile iyilik haline yönelik değerlere yönelmeyi azaltıcı bir etkiye sahip görülmektedir.

Kategorik dindarlık değişkenimizle değerler alt boyutlardan alınan ortalama puanlar arasında fark olup olmadığını tespit etmek amacı ile yapılan tek yönlü varyans (One-Way-Anova) analizi sonrasında uyarıcılık yönelimi dışında tüm diğer yönelimler ile dindarlık alt boyutları arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. *Özgeci yönelim, bireyci yönelim, dindarlık-manevi yönelim, akılcı yönelim ve iyilik halinin* hepsinde en yüksek ortalama içsel dindarlarda görülmekte, onu dışsal dindarlar ve inançsızlar takip etmektedir. Ancak aralarında anlamlı bir ilişki bulunamasa da *uyarıcılık yönelimindeki* sonuçlar dikkat çekicidir. Öncelikle aradaki fark içsel dindar ve inançsızlar arasında yok denecek kadar az olmasına rağmen sadece bu değer için dışsal yönelimin en yüksek ortalamaya sahip olması oldukça manidardır. Aradaki farkın oldukça küçük ve anlamsız olduğunu hatırlatmakla beraber dindar-dindar olmayan katılımcıların tamamının uyarıcı yöneliminin olması ise düşündürücü bir bulgudur. Bu durum gençlik kategorisinin imaj, değişik bir yaşam, heyecan verici bir yaşam, hırslı olmak gibi uyarıcı değer yönelimlerini ayrımsız bir biçimde benimsiyor olduklarını göstermektedir.

Tablo 6: Dindarlık Değerler Anova Analizi

		N	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Özgeci Yönelim	İçsel	721	6.36	0.78171	11.503	0.000
	Dışsal	378	6.15	0.92045		
	İnançsız	46	5.94	1.16696		
Bireyci Yönelim	İçsel	721	6.24	0.88349	7.282	0.001
	Dışsal	378	6.04	0.94152		
	İnançsız	46	5.98	1.06402		
Dindarlık Manevi Yönelim	İçsel	721	5.30	1.06000	52.039	0.000
	Dışsal	378	4.86	1.18756		
	İnançsız	46	3.76	1.53225		
Akılcı Yönelim	İçsel	721	6.16	0.87076	4.354	0.013
	Dışsal	378	6.01	0.95631		
	İnançsız	46	5.93	1.16718		
Top. Yönelim	İçsel	721	6.40	0.81166	17.507	0.000
	Dışsal	378	6.12	0.94916		
	İnançsız	46	5.90	1.11614		
İyilik Hali	İçsel	721	6.07	1.05888	6.110	0.002
	Dışsal	378	5.87	1.13632		
	İnançsız	46	5.69	1.20370		
Uyarıcı Yönelim	İçsel	721	5.03	1.19756	0.942	0.390
	Dışsal	378	5.13	1.13918		
	İnançsız	46	5.05	1.26229		

Öncelikle bu çalışma kapsamında içsel ve dışsal dindarlık ile ilişkide çarpıcı ve değişim gösteren bir bulgu olarak *uyarıcılık* değer yönelimini ölçtüğümüz ifadeler ve çalışma konusu çerçevesinde içsel, dışsal ve inançsız ayrımı yaptığımız kategorilerin dindarlık ve manevi yönelim değerlerinin alt ifadeleri ile korelasyon ilişkisine baktığımızda; içsel dindarlık ile *dindarlık* değer ifadesi arasında $r=.558$, $p< 0.01$ düzeyinde pozitif yönde; *gelenek ve göreneklere saygı* değer ifadesi arasında $r=.303$, $p< 0.01$ düzeyinde pozitif yönde; *itaatkarlık* ile $r=.271$, $p< 0.01$ düzeyinde pozitif yönde; *iyiliklerin ödenmesi* ile $r=.129$, $p<$

0.01 düzeyinde pozitif yönde, *kabullenme (insanın kaderine razı olması)* ile $r=.331$, $p< 0.01$ düzeyinde pozitif yönde ve *manevi yaşam* ile $r=.340$, $p< 0.00$ düzeyinde pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur. Benzer şekilde dışsal dindarlık ile çoğunda daha düşük korelasyon ilişkisi olmakla beraber *dindarlık* değer yönelimi ile $r=.231$, $p< 0.01$ düzeyinde pozitif yönde; *gelenek ve göreneklere saygı* değeri arasında $r=.176$, $p< 0.01$ düzeyinde pozitif yönde; *itaatkarlık* ile $r=.202$, $p< 0.01$ düzeyinde pozitif yönde; *iyiliklerin ödenmesi* ile $r=.168$, $p< 0.01$ düzeyinde pozitif yönde, *kabullenme (insanın kaderine razı olması)* ile $r=.242$, $p< 0.01$ düzeyinde pozitif yönde, *manevi yaşam* ile $r=.159$, $p< 0.00$ düzeyinde pozitif yönde ilişkiler bulunmuştur. Aslında dindarların dindarlık ve manevi yönelim değerleri ile pozitif yönde ilişkiler kurması doğal olarak beklediğimiz bir sonuçtu. Ancak dışsal dindarlar için gerçekleşen daha düşük korelasyon bulgusu, “dışsal dindarlık” tanımını bu alışıma için de somutlaştırmaktadır. Çalışmanın en çarpıcı bulgusu olarak dindarlığın *uyarıcılık* değer yönelimi boyutu alt ifadeleri ile ilişkisine bakıldığında; içsel dindarlık ile sadece *dış görünümü koruyabilme (imaj)* ifadesinin $r=.069$, $p< 0.05$ düzeyinde pozitif yönde ilişkisi bulunurken dışsal dindarlık; *dış görünümü koruyabilme (imaj)* ile $r=.078$, $p< 0.01$ düzeyinde pozitif yönde; *heyecan verici bir yaşam* ile $r=.064$, $p< 0.05$ düzeyinde pozitif yönde ve *hırslı olmak* $r=.092$, $p< 0.01$ düzeyinde pozitif yönde anlamlı ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. İçsel dindarlıkla sadece bir değerde anlamlı ilişki bulunsa da, diğerleri ile anlamlılık ilişkisi pozitif yönlüdür. Daha çok dışsal dindarlarla özdeşleştirdiğimiz durumun içselerde de pozitif yön göstermesi, gençliğin dindarlık değerlerinde bir değişim olduğunu yine gösterir niteliktedir. Dindarlık ve değerler ilişkisinde hem dindarlığı dini yönelim olarak ele alıp içsel- dışsal dindarlık ölçtüğümüz boyutları hem de katılımcılara kendi dindarlıklarını 1-10 arasında değerlendirmelerini istediğimiz soru ile değerler ölçeğinin faktör analizi sonrasında kullandığımız tüm ifadelerine dindarlıktaki değişimi daha iyi anlamak adına baktığımızda; aslında dindarlığın alt boyutlarla incelenmesinin önemi de ortaya çıkmaktadır (Tablo 7). Çünkü katılımcıların kendilerini dindar tanımlama düzeyleri ile içsel ve dışsal dindarlık arasında belirgin farklılıklar bulunmakta. Sadece tek bir soru ya da tek boyutla dindarlık değerlendirildiğinde, değerlere özellikle dışsal dindarın yükledikleri anlamlar bilenemeyeceği için dindarlıktaki değişim ve dönüşümü anlamak çok da mümkün görünmemektedir. Ancak farklı bir takım sonuçlar içsel dindarlarla da benzeştiğinde, daha kapsamlı bir değişimden bahsedebilmek mümkün hale gelebilir. Aksi durumda; bu değişimin nedeni dışsal yönelimin toplumsal değişim ile ya da dindar görünmenin popüleritesi gibi nedenlerle artması olarak, dinin algılanışında ya da dindarlığın yapısal değişiminde değil yükselen ya da popülerleşen dışsal yönelimde aranabilir. İçsel ve dışsal dindarlık düzeyi karşılaştırmasında öncelikle içsel dindarlarda her bir değer için pozitif yönlü ilişki bulgusu aslında yukarıda bahsettiğimiz değişimin apaçık bir göstergesidir. Şüphesiz *dindarlık ve manevi yönelim* gibi bazı değer kategorilerinde yüksek ilişki göstermesi beklenen bir sonuçken özellikle uyarıcılık yöneliminde ise şimdiye kadar yapılan çalışmalar bize negatif yönlü bir ilişkiyi işaret etmekteydi. Dolayısıyla bu çalışmada dindarlıkla ilişkilendirildiğinde *imaj* ve *heyecan verici bir yaşam* için pozitif ve anlamlı ilişki olduğunu görmek çarpıcı bir bulgudur. *Değişik bir yaşam* ve *hırslı olmak* değer ifadeleri; anlamlı bir istatistiki ilişki ortaya koymasa da yönünün

pozitif dönük olması anlamında bizlere yine önemli bir değişimden bahsetmektedir. Açıkça belirtmemiz gerekir ki çalışmanın elde ettiği bulgulara göre içsel dindarlık 30 değerle pozitif ve anlamlı iki değerle ise pozitif ama anlamsız bir ilişki göstermektedir.

Tablo 7: Dindarlık Tüm Değerler Korelasyon Tablosu

		İçsel Dindarlık	Dışsal Dindarlık	Dindarlık Düzeyi
Özgeci Yönelim	Hoşgörülü olmak	.135**	.010	.065*
	Barış içinde bir dünya	.117**	-.001	.092**
	Ebeveyn ve yaşlılara saygı	.252**	.060*	.156**
	Eşitlik	.060*	.039	.058*
	Gerçek dostluk	.130**	.008	.072*
	Güzelliklerle dolu bir dünya	.136**	.077**	.062*
Bireyci Yönelim	Kendi yönünü belirleyebilmek	.120**	.016	.051
	Kendine saygı	.106**	-.021	.061*
	Kendini kontrol	.114**	-.032	.076**
	Kibarlık	.110**	.028	.108**
	Kontrol gücü	.093**	.002	.068*
Dindarlık ve manevi yönelim	Dindarlık	.558**	.231**	.406**
	Gelenek ve göreneklere saygı	.303**	.176**	.226**
	İtaatkarlık	.271**	.202**	.156**
	İyiliklerin ödenmesi	.129**	.168**	.067*
	Kabullenme (insanın kaderine razı olması)	.331**	.242**	.230**
	Manevi yaşam	.340**	.159**	.240**
Akılcılık	Akıllı olmak	.084**	-.019	0.21
	Başarılı olmak	.080**	.061*	.026
	Bilgelik	.104**	.074*	.026
	Başarma hissi	.107**	.038	.034
Toplumsal yönelim	Sağlıklı olmak	.170**	-.012	.096**
	Sorumluluk sahibi olmak	.185**	.060*	.132**
	Sosyal adalet	.123**	.017	.119**
	Sosyal düzen	.157**	.055	.127**
İyilik hali	Neşeli olmak	.122**	.046	.087**
	Sevencen olmak	.213**	.123**	.150**
	İlimli olmak	.182**	.076**	.105**
Uyarıcı yönelim	Değişik bir yaşam	.016	.105**	-.013
	Dış görünüşü koruyabilmek(imaj)	.088*	.115**	.078**
	Heyecan verici bir yaşam	.058*	.108**	-.013
	Hırslı olmak	.040	.139**	.022

Genel olarak değer yönelimleri alt boyutları içselle daha yüksek, dışsalla en düşük ve dindarlık düzeyi ile ise ikisinin arasında bir değerde olduğu görülmektedir. Burada dışsalların ortalamalara ciddi etkide bulunduğu verisini tekrar hatırlamalıyız. O yüzden dindarlığı bu şekilde boyutlara ayırmayan çalışmalarda dışsal dindarlar dindarlık ortalamasına etki edebilecek durumda ve sonucu etkileyecek ortalamaya sahip olabilir. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen bu analiz bulgusu ile ilişkisinde; dini yönelim ölçeğini kullanmamız, analiz etmek istediğimiz asıl değişkenler konusunda daha somut ifadelerle ulaşabilmemizi kolaylaştırmış görünmektedir. “Dindarlık fakat nasıl bir dindarlık?” sorusu ve dini yönelimin motivasyonu, dindarlık çalışmalarında çok boyutlu analizin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Dışsal dindarlık değerlerine baktığımızda ise neredeyse tamamında içselden daha düşük; *dindarlık ve manevi yönelim* değer ifadeleri dışında çoğunlukla anlamsız, bazen negatif yönlü ilişkiler göstermekte, en belirgin değişimin *uyarıcılık*

boyutunda gerçekleştiği görülmektedir. Bu faktör, tüm değer ifadeleri ile pozitif anlamlı ilişkiler gösterirken yine bu durumun dindarlık literatüründe olmayan bir bulgu olduğu dikkate alınmalıdır. Ancak sadece dışsal pozitif, içsel negatif bir sonuç elde edilseydi, bu durumda Topçuoğlu ve Aksan (2019)’ın bulgularının Türkiye’de dışsal dindarlık yöneliminden ya da buna dair eğilimin artmasından kaynaklı olabileceği söylenebilirdi. İçselderdeki pozitif yön ve anlamlı ilişkiyi daha genel çerçevede değerlendirdiğimizde, bu durum Türkiye örneklerinde üniversite gençliğinin dindarlık ve değerler ilişkisinde önemli bir değişim olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca dışsal dindarların *dindarlık ve manevi yönelim* değerlerinin içselderden ciddi oranda düşük olması verisi, bu çalışmada kullanılan ölçeğe ilişkin ayırımı çalıştığımızı doğrular.

Kategorik dindarlıkla bakılan tek yönlü varyans (one-way-Anova) analizi sonrasında içsel, dışsal ve dindar olmayanlar arasında *iyiliklerin ödenmesi* ifadesi dışında diğer soruların hepsi ile $p < 0.01$ düzeyinde anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. *Geleneklere ve göreneklere saygı* da ortalama puanlar içsel, dışsal ve dindar olmayanlar için sırası ile 5.59, 4.54 ve 2.72 olarak tespit edilmiştir. *İtaatkarlık* değeri için yine sırası ile 5.91, 5.47 ve 4.31 ortalamaları bulunmuştur. *İyiliklerin ödenmesinde* ortalamalar 5.01, 4.89 ve 4.35 olurken *kabullenme* için 4.96; 4.62 ve 3.30 olarak bulunmuştur. *Manevi yaşam* için ise ortalama puanlar 4.96, 4.62, 3.30’dur. Yine içsel dindarlar her değer için dışsal dindarlardan; onlarda dindar olmayanlardan daha yüksek *dindarlık ve manevi yönelim* ortalamasına sahiptir. *Uyarıcılık yönelimi* değer ifadeleri için aynı şeyi yaptığımızda ise sadece *hırslı olmak* ile içsel, dışsal ve dindar olmayanlar arasında $p < 0.10$ düzeyinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Bunun önemli bir nedeni ortalamaların birbirine çok yakınlığıdır. Burada ilginç olan ise içsel dindarların ayrılmamış olmasıdır. *Değişik bir yaşam* değeri için en yüksek ortalama 5.17 ile dindar olmayanlara ait iken dışsal 4.91 ve içsel 4.75 ortalama puana sahiptir. *Dış görünümü koruyabilme (imaj)* değeri için ise en yüksek 5.10 ile dışsal dindarlara aitken içsel ve dindar olmayanların her ikisinde ortalama puan 5.04 olmuştur. Dışsal dindarların yine en yüksek ortalama puana sahip olduğu bir başka değer *hırslı olmaktır*. Burada ortalamalar dışsal için 4.95 iken içselder;(dindar olmayanları geride bırakarak) 4.74 ve dindar olmayanlarda 4.41 olarak bulunmuştur. İlk örnekleri ile beraber farklı ampirik çalışmalar hatırlandığında *uyarıcılık* yönelimi değerleri dindarlıkla örtüşen değerler olarak kabul edilmezken bunların içsel, dışsal ve dindar olmayanlarda bir ayırım gözlenmeksizin, bazen de dindarların dindar olmayanlardan yüksek puan alması dikkat çekici bir değişim bulgusudur.

Tablo 8: Cinsiyet Değerler T-test Analizi

		N	Ort.	Std. Sap.	t	p
Özgeci yönelim	Kadın	622	6.51	0.62537	10.266	.000
	Erkek	523	6.01	1.00157		
Bireyci yönelim	Kadın	622	6.36	0.74213	8.020	0.000
	Erkek	523	5.93	1.04138		
Didanrlık manevi	Kadın	622	5.12	1.14576	0.868	0.386
	Erkek	523	5.06	1.21011		
Akılcı yönelim	Kadın	622	6.20	0.85295	3.919	0.000
	Erkek	523	5.99	0.97355		
Toplumsal yönelim	Kadın	622	6.48	0.71025	8.453	0.000
	Erkek	523	6.05	1.00828		
İyilik hali	Kadın	622	6.18	0.97975	6.285	0.000
	Erkek	523	5.77	1.18404		
Uyarıcılık yönelimi	Kadın	622	5.02	1.12010	-1.440	0.150
	Erkek	523	5.12	1.24888		

Dindarlık değerler ilişkisinde; *uyarıcılık yönelimi* bulgusundaki değişimi daha detaylı görebilmek için bu çalışma kapsamında tespit edilen yedi değer boyutunun cinsiyet farklılaşmasındaki karşılığını değerlendirdiğimizde T-test sonuçlarına göre; (Tablo8) *özgeci yönelim* ve cinsiyet arasında; kadınlar (Ort=6.51) ve erkekler (Ort=6.01); t (1145= 10.266, p=0.000) arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. *Bireyci yönelim* ile cinsiyet arasında kadınlar (Ort=6.36) ve erkekler (Ort=5.93); t (1145= 8.020, p=0.000) arasında anlamlı bir farklılık varken *akılcı yönelim*de de yine kadınlar (Ort=6.20) ve erkekler (Ort=6.01); t (1145= 10.266, p=0.000) arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. *Toplumsal yönelimi* değerlendirdiğimizde; kadınlar (Ort=6.48) ve erkekler (Ort=6.05); t (1145)= 8453, p=0.000) arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. *İyilik hali* ile de kadınlar (Ort=6.18) ve erkekler (Ort=5.77); t (1145)= 6285, p=0.000) arasında anlamlı bir farklılık vardır. Cinsiyet ile *dindarlık ve manevi yönelim* ve *uyarıcılık yönelimi* arasında ise anlamlı bir farklılaşma saptanamamıştır. Bu durumda aslında uyarıcılık yöneliminde tespit ettiğimiz değişimin cinsiyet kaynaklı bir değişim olmadığını ve cinsiyet değişimine neden olabilecek unsurlardan biri olarak ele alınmayacağı görülmektedir. Diğer yönelimler için ise kadınların lehine bir farklılaşma söz konusudur.

Dindarlık ve manevi yönelim boyutunu oluşturan alt değer ifadelerinin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığına yine T-test analizi ile bakıldığında; *dindarlık* t (1145)=3060, p=0.002) ve *itaatkârlık* t (1145)= -2588, p=0.010) değerleri ile kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir fark gösterirken diğer ifadelerle anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Ortalama puanlarda kadınlar, *dindarlık* (5.28; 4.94) ve *gelenek ve göreneklere saygı* (5.77; 5.64) değerlerinde erkeklerden daha yüksek ortalamaya sahip iken erkekler ise *itaatkârlık* (4.58; 4.28), *iyiliklerin ödenmesi* (5.08; 4.87) ve *kabullenme, kaderine razı olma* (4.82;4.75) değerlerinde kadınlardan daha yüksek ortama puana sahiptirler. *Uyarıcılık yönelimi* boyutunun değer ifadelerine cinsiyet açısından baktığımız T-test analiz sonuçlarına göre ise sadece *hırslı olmanın* (t (1145)= -4642, p=0.000) kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılığa yol açtığı görülürken, diğer ifadeler ile anlamlı farklılıklara rastlanmamıştır. Erkeklerin *dış görünümü koruyabilme-imaj* değerinde küçük bir farkla (5.05; 5.06) ve *heyecan verici bir yaşamda* (5.51; 5.67) kadınlardan daha düşük; *değişik bir yaşam* (4.86; 4.78) ve *hırslı olmak* (5.06;4.46) değerlerinde ise daha yüksek ortalamaya sahiptirler.

Tablo 9: Dini yönelimde Cinsiyetin Dindarlık ve Manevi Değerler üzerine Etkisi

		N	Ortalama	Std sapma
İçsel	Kadın	439	5.32	1.04580
	Erkek	282	5.27	1.08292
Dışsal	Kadın	168	4.77	1.16005
	Erkek	210	4.94	1.20645
İnançsız	Kadın	15	3.27	1.21792
	Erkek	31	4.00	1.62816

Öğrencilerin *dindarlık ve manevi yönelim* ortalamaları iki yönlü varyans analizi (two-way-Anova) ile dindarlık düzeyi ve cinsiyet açısından karşılaştırıldığında; ortalama puanlar arasında dini yönelim F (54.282, p= 0.000), cinsiyetin F (4949, p= 0.026) ve dini yönelim*cinsiyetin F (3065, p= 0.047) ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre dindarlık ve manevi yönelim için dini yönelim tek başına, cinsiyet tek başına ve aynı zamanda ikisi bir arada da etkili sahiptir. Şöyle ki dindarlık ve manevi yönelimde farkı belirleyen dinamik içsel dindarlık, kadın olmak ve bu durumun her ikisidir.

Tablo 10: İçsel- Dışsal Dindarlık ve Cinsiyetin Uyarıcı Değerler Üzerine Etkisi

		N	Ortalama	Std sapma
İçsel	Kadın	439	5.00	1.12964
	Erkek	282	5.09	1.29638
Dışsal	Kadın	168	5.09	1.19756
	Erkek	210	5.17	1.07939
İnançsız	Kadın	15	4.92	1.31837
	Erkek	31	5.11	1.25140

Öğrencilerin *uyarıcılık değerleri* ortalamaları iki yönlü varyans analizi (two-way-anova) ile dindarlık-cinsiyet açısından karşılaştırıldığında; ortalama puanlar arasında dini yönelim F (.756, p= .615), cinsiyetin F (.816, p= 0.367) ve dini yönelim*cinsiyetin F (.048, p= 0.953) ortak etkisine bağlı olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Yukarıdaki bulgulara benzer biçimde, bu değerlerde meydana gelen pozitif korelasyonun cinsiyet veya daha önemlisi, dindarlığın herhangi bir alt boyutundan kaynaklanmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu değişimde dini yönelimin içsel veya dışsal olarak farkı ayırtlanmamıştır.İçsel dindarlara ilişkin pozitif yön olarak; üniversite gençliğinin değerleri konusunda önceki çalışmaların tersine *uyarıcılık yöneliminde* bu pozitif yönlü ilişkinin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Böylelikle bu durumu belirleyen ilişkinin dışsal dindarlardan kaynaklı olabileceği yönündeki varsayımımız geçerliliğini yitirerek değişimin daha kapsamlı ve derin olduğu varsayımı somutlaşmıştır.Bu bulgu bize üniversite gençliğinin dindarlığı ve dini algılamasında bir değişim olduğunu hatta bunun içsel dışsal olarak da ayrılardan herkesi kapsadığını ve bu durumun diğer yönelimlerine etkide bulunduğunu göstermiştir.

6. Sonuç

Bu çalışmanın asıl problemi özellikle değer dönüşümünün işaret ettiği çerçevede, manevi ve dine ilişkin değerlerin dönüşümünde ortaya çıkan bazı bulguları kendi iç dinamikleri ile analiz etmektir. Üniversite gençliğinin değerleri üzerine yapılan yakın çalışmalar, dini yönelim veya dindarlık ile değerler arasındaki ilişkide bazı ampirik bulgularla dinin belirleyiciliğinin azaldığına kanaat getirmişlerdi. Yine bu çalışmalarda, günümüzde dine ilişkin algılamının ve bunun yaşamsal pratiklerinin daha formel ve

biçimci bir şekle büründüğü, bundan da önemlisi değer üretmekten ve var olanı beslemekten uzaklaştığı, yapılan analizlerde gücü düşük bulgular üzerinden ifade edilmişti. Açıkça belirtmek gerekirse modern algılayışın ve bunu motive eden hayat tarzlarının, dinin hem inanç hem de gündelik ilişkileri etkileme boyutlarını dönüştüreceği sosyolojik olarak beklenen bir durumdur. İndirgemeci olmayan sekülerleşme teorileri de, aslında durum betimlemesi yaptığında, bir nevi bu ifadeyi doğrular. Ancak burada dinin toplumsal yansımalarının zaman içerisinde toplumsal değişime paralel olarak dönüşmesinden ziyade özeldir; kendi yaşantısını, sosyal çevresini dini inancı bazında inşa edenlerin, madde ve mana ile kurdukları ilişkide dini merkeze koyanların, hayata tüm bakış açılarını dine göre belirleyenlerin, hayatın anlamını din ile bulanların, bütün ibadetlerini yapmaya çalışanların, kendileri gibi inançlı kişilerle sosyalleşenlerin, dindarlık düzeylerini en yüksek derecelere tanımlayanların, kısacası içsel dindarların ve dışsal dindarların, artık dinle ve dinen daha uzak ya da onlara ters bazı değerle dünyayı ve ilişkileri algıladığını (bu örnekleme) gösteren ampirik bulgulardan bahsediyoruz. Elimizdeki kategorik bulguları güçlendirmek adına tek tek ifadelere bakarak, veriyi bölerek ya da iki yönlü analizler yaparak ulaştığımız sonuçlar, bu durumu destekliyor. Son olarak örneğin sadece; 1-7 arasında önem derecesini sorduğumuz ölçekte *hırslı olma* değer ifadesi ile üniversite öğrencilerinin 1 ve 10 arasında tanımlamalarını istediğimiz dindarlık düzeyi sorusunu ilişkilendirip, bu durumun içsel dindarlar açısından bulgularını değerlendirdiğimizde; kendisine; 9 veya 10 puan vererek dindarlık düzeylerini en yüksek derecelerde ifade edenlerin yüzde atmıştan fazlası hırslı olma değerini en yüksek derece olan 7 düzeyinde önemli görenler. Peki bize bütün veriler ne söylüyor? Öncelikle elde edilen pozitif yönlü anlamlı ilişkiler çerçevesinde değerlendirdiğimizde; örneğin burada uyarıcı değer yönelimi içsel ve dışsal açısından ayrılaşmamış görünüyor. Dolayısıyla çıkan farklı bulguyu, dini daha araçsal olarak yaşayan dışsal dindarlar belirlemiyor, tabiri uygunsuz; “daha dindar olanlar” olarak içsellersin de bu duruma katkısı büyük. Açıkça belirtmek gerekirse, bu çalışma kapsamında bahsedilen değer dönüşümünü etkilediğini düşündüğümüz dini yönelim ve dindarlık konusunda elde ettiğimiz bulguların etkileşim yapılarını derinlemesine analiz edebilecek düzeyde veriye sahip değiliz. Örneğin bu durumun doğrudan mekânsal farklılık, ekonomi ya da siyaset veya din konusunun daha ayrıntılı düzeyleri ile ilişkisini çözümleyebileceğimiz soruları bu araştırma kapsamında sormadık. Bu çalışmanın temel meselesi dindarlıktan öte değer dönüşümü olduğu için, sonraki çalışmaların eksenini de bu değişken belirleyecek. Buradaki değişimin motivasyonlarını anlamaya çalışırken, aile değerlerinin konu ile ilişkisini açıkça önemsiyoruz. Değerlerin algılanıp içselleştirildiği sosyalizasyon sürecinde ailenin rolünü düşündüğümüzde; gençliğin değerlerindeki etkileşim yapılarının aileleri ile örtüşme düzeyi, daha farklı sonuçlara kapı aralayacak. Dolayısıyla yeterli şartlar olgunlaştığında gerçekleştirilmesi düşünülen ilk çalışma “gençliğin değerlerinin dönüşümünde ailelerin rolü” olduğunda, elde edilen veriler üzerinden; sonuç olarak daha geniş bir tartışma zemininden konuşma imkânı bulacağız.

Kaynakça

- Abercrombie, N., Hill, S. ve Turner, B. S. (1984). Dictionary of sociology. Harmondsworth, UK: Penguin.
- Akyüz, İ. (2014). Türkiye’de Gençlik Din ve Değerler Konusunda Yapılan Ampirik Araştırmaların Yöntem ve İçerik Analizi. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(30), 183-202.
- Allport, G. Ross. J.M., (1967). Personal Religious Orientation and Prejudice, Journal for the Scientific Study of Religion, 5 (4), 432-443.
- Allport, G., W. (1966). The Religious Context of Prejudice, Journal for the Scientific Study of Religion, 5 (3), 447-457.
- Altunsu-Sönmez, Ö. (2013) Religiosity, Self- monitoring and Political Participation: A Research on Turkey, Saarbrücken, Germany: Lap Lambert Academic Publishing.
- Aslan, M. (2014). Değer- Din İlişkisi, Değerler ve Değerler Psikolojisi, Ed. B. Dilmaç ve H. H. Bircan, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 157-172.
- Berger, P., L. – Luckmann, T. (2008), Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi–, Çev. Vefa Saygın Ögütü, Paradigma Yay., İstanbul.
- Durkheim, E. (2005). Dini hayatın ilkel biçimleri, çev. Fuat Aydın, Ataç yayınları, İstanbul.
- Fontaine, J. R., Luyten, P. ve Corveleyn, J. (2000) “Tell Me What You Believe and I’ll Tell You What You Want: Empirical Evidence for Discriminating Value Patterns of Five Types of Religiosity”, The International Journal for the Psychology of Religion, 10 (2), 65–84.
- Gorsuch, R.L. & McPerson, S.E. (1989), Intrinsic/Extrinsic Measurement: I/E_ Revised and Single Item Scales, Journal for the Scientific Study of Religion, 83 (3), 284-290.
- Holm, N. G. (2004). Din psikolojisine Giriş, (Çev. A. Bahadır). İstanbul: İnsan Yayınları
- Kirkpatrick, L.A. & Hood, R.W. Jr. (1990). Intrinsic-Extrinsic Religious Orientation: The Boon or Bane of Contemporary Psychology of Religion? Journal for the Scientific Study of Religion, 29 (4), 442-462.
- Leong, F.T.L. & Zachar, P. (1990). An Evaluation of Allport’s Religious Orientation Scale Across One Australian and Two United States Samples, Educational and Psychological Measurement, 50 (2), 359-368.
- Malinowski, B. (2000). Büyü, bilim ve Din, Çev. Saadet Özkal, kabalci yayınları, İstanbul.
- Maltby, J & Lewis, A. (1996). Measuring Intrinsic and Extrinsic Orientation Toward Religion: Amendments for

- Its Use Among Religious and Non-Religious Samples, *Personality and Individual Differences*, 21 (6), 937-946.
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). "Din Dindarlık ve Değerler", *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 173-189.
- Nietzsche, F. (2005). *Yunan Tragedyası Üzerine İki Konferans*, çev. Mahmure Kahraman, Say Yayınları, İstanbul.
- Parsons, T. (1958), "The Pattern of Religious Organization in the United States", *Daedalus*, 87 (3), Symbolism in Religion and Literature, 65-85.
- Roccas, S. (2005). Religion and Value Systems. *Journal of Social Issues*, 61,747-759.
- Rokeach, M. (1969). "Value Systems in Religion" *Review of Religious Research*, (11)1 (Autumn, 1969), 3-23.
- Schopenhauer, A.(2011). *Din Üzerine*, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul.
- Schwartz, S. H., & Huismans, S. (1995). Value Priorities and Religiosity in Four Western Religions. *Social Psychology Quarterly*, 58, 88–107.
- Theodorson, G.T. ve Achilles, G. (1969). *A Modern Dictionary of Sociology*. New York: A BarnesandNoble
- Weber, M. (1985), *Protestan Ahlâk ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev. Zeynep Aruoba, Hil Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, K.(2013). *Üniversite Öğrencilerinin Dini Yönelimleri İle Bireysel Değerleri Arasındaki İlişki*, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(29),129-146.